

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології

Кафедра педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПЕРЕКАЗУ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБАМИ МЕТОДУ НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Спеціальність 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

Здобувачки вищої освіти
освітнього рівня «магістр»
Рябій Тетяна Петрівна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри філологічних дисциплін
початкової та дошкільної освіти
Турко Ольга Василівна

РЕЦЕЗЕНТ:
директор Тернопільського закладу
дошкільної освіти (ясла-садок) №5
Тернопільської міської ради
Лесів Валентина Степанівна

АНОТАЦІЯ

Рябій Т.П. Особливості навчання переказу дошкільників засобами методу наочного моделювання. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності А2 Дошкільна освіта. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2025. 66 с.

У першому розділі магістерської роботи описано лінгводидактичні та психологічні особливості розвитку мовлення дошкільників як діяльнісного процесу; проаналізовано поняття «переказ» в контексті дошкільної освіти.

Другий розділ присвячено аналізу лінгводидактичних можливостей наочного моделювання в роботі над розвитком мовлення дошкільників; опису результатів експериментального дослідження із застосування методу наочного моделювання у процесі навчання перуказу старших дошкільників.

Ключові слова: *діти старшого дошкільного віку, мовленнєва діяльність, переказ, наочне моделювання.*

ANNOTATION

Ryabiy T.P. Features of teaching preschoolers to retell stories using visual modelling methods. Master's thesis to obtain the title Master Degree Preschool Education A2. Ternopil, 2025. 66 p.

The first chapter of the master's thesis describes the linguistic, pedagogical and psychological characteristics of speech development in preschoolers as an activity-based process; it analyses the concept of 'retelling' in the context of preschool education.

The second chapter is devoted to the analysis of linguistic and pedagogical possibilities of visual modelling in the work on the development of speech in preschool children; it describes the results of an experimental study using the method of visual modelling in the process of teaching older preschool children to retell stories.

Keywords: *older preschool children, speech activity, retelling, visual modelling.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПЕРЕКАЗУВАТИ В ДОШКІЛЬНИКІВ	7
1.1. Лінгводидактичні та психологічні основи розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	7
1.2. Сутність, види та етапи навчання переказу в дошкільній освіті	18
РОЗДІЛ 2. МЕТОД НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ПЕРЕКАЗУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	26
2.1. Дидактичні можливості наочного моделювання у мовленнєвому розвитку	26
2.2. Організація та зміст експериментального дослідження.....	36
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мова – джерело всебічного розвитку дитини, засіб сприйняття світу, вираження почуттів, формування знань. Науковці й педагоги-практики вбачають мету навчання дітей рідної мови в розвитку усного мовлення, як форми спілкування та способу пізнання довкілля. Сучасна система дошкільної освіти спрямована на формування всебічно розвиненої, мовленнєво активної особистості дитини, здатної до розуміння та самостійного відтворення мовленнєвих висловлювань. Одним із провідних напрямів мовленнєвого розвитку дошкільників є формування вміння зв'язно переказувати художні тексти, що забезпечує розвиток мовленнєвої компетентності, збагачення словника, удосконалення граматичної будови мовлення, формування логічного мислення та пам'яті.

Попри значну увагу науковців і практиків до проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей (Л. Артемова, Н. Гавриш, С. Ладивір, О. Ушакова, Н. Луцан, Т. Піроженко та ін.), питання ефективного навчання переказу залишається актуальним. Традиційні методи не завжди забезпечують активне включення дитини у процес осмислення змісту тексту, не формують у неї стійких механізмів побудови власних висловлювань. У зв'язку з цим виникає потреба у пошуку нових, наочно-дієвих підходів, що відповідали б віковим особливостям дошкільників і сприяли б розвитку самостійності, творчості та мовленнєвої ініціативи.

У сучасній дошкільній освіті питання розвитку мовлення стає особливо актуальним. Як засвідчує педагогічна практика, поширення інформаційно-комунікативних технологій, які стали доступними дітям у сім'ях та в закладах дошкільної освіти, заважає безпосередньому спілкуванню дітей. Внаслідок цього, з одного боку, збагачується їхня пізнавальна сфера, з іншого – не розвивається мовленнєва. Сьогодні образне, багате синонімами, доповненнями та описами мовлення у дітей дошкільного віку – явище дуже рідкісне. Тому педагогічний вплив на розвиток мовлення дошкільників це

дуже складний процес. Необхідно навчити дітей зв'язно, послідовно, граматично правильно висловлювати свої думки.

Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку, зокрема зв'язного, закріплене в нормативно-правовій документації щодо діяльності закладів дошкільної освіти. Зокрема Базовий компонент дошкільної освіти реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. Державний стандарт визначає зміст і структуру дошкільної освіти за його інваріантною і варіативною складовими. У інваріантній частині змісту дошкільної освіти систематизовано освітнім напрямом «Мовлення дитини».

Мовленнєвий розвиток дитини є інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із дорослими та однолітками, завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Головним завданням розвитку зв'язного мовлення є удосконалення монологічного мовлення. Це завдання реалізується через різноманітні види мовленнєвої діяльності, одним із яких є переказ літературних творів.

В методиці навчання дітей переказу художніх творів існують засоби, які полегшують процес розвитку зв'язного мовлення. Одним із таких засобів, на думку науковців, є використання наочності. Сприймання предметів, зображень допомагає дітям називати об'єкти, їх характерні ознаки. Враховуючи, що тепер діти перенасичені інформацією, необхідно, щоб процес навчання був для них цікавим. Тому актуальним є пошук і запровадження нестандартних шляхів роботи з дошкільниками.

Одним із таких підходів є *метод наочного моделювання*, який ґрунтується на створенні дитиною узагальнених зорових моделей (схем, символів, піктограм), що відображають логічну послідовність і смислову структуру тексту. Наочне моделювання дозволяє дітям краще усвідомлювати зміст почутого, виділяти головні події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, а отже – полегшує процес переказу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення методики навчання переказу в дошкільному закладі, пошуку ефективних педагогічних технологій, що сприяють формуванню зв'язного мовлення дітей, а також недостатньою розробленістю питання використання методу наочного моделювання саме у контексті навчання переказу.

Об'єкт дослідження – процес навчання дітей дошкільного віку переказу художніх текстів.

Предмет дослідження – особливості використання методу наочного моделювання у навчанні переказу дошкільників.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методу наочного моделювання як засобу навчання переказу дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

- визначити психолого-педагогічні засади формування мовлення дітей дошкільного віку;
- з'ясувати сутність, види та методику навчання переказу в системі дошкільної освіти;
- розкрити можливості методу наочного моделювання для розвитку мовленнєвих умінь дітей;
- розробити й апробувати методику навчання переказу з використанням наочних моделей;
- проаналізувати результати експериментального дослідження та визначити ефективність запропонованої методики.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що застосування методу наочного моделювання та систематичні завдання для формування умінь переказувати художні тексти сприятимуть підвищенню змістової точності та логічної послідовності переказу; удосконаленню відтворення дій персонажів та структуризації сюжету; зростанню емоційної виразності, інтонаційної насиченості та комунікативної активності; загальному покращенню рівня

мовленнєвої компетентності старших дошкільників порівняно з дітьми, які не проходять спеціального формувального впливу.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури); емпіричні (спостереження, бесіда, педагогічний експеримент, аналіз дитячих висловлювань); методи кількісної та якісної обробки результатів.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні педагогічних умов ефективного навчання переказу засобами наочного моделювання та в розробленні методики використання моделей у процесі формування зв'язного мовлення дошкільників.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у практиці роботи вихователів закладів дошкільної освіти, у програмах підвищення кваліфікації педагогів, а також у підготовці студентів педагогічних закладів.

Структура роботи: вступ, два розділи, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПЕРЕКАЗУВАТИ В ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Лінгводидактичні та психологічні основи розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку

Розвиток національно свідомої та духовно багатой мовної особистості, здатної свідомо й доцільно використовувати засоби рідної мови в комунікації, має починатися ще у дошкільному віці. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти України саме оволодіння мовою як засобом пізнання та як специфічним способом людського спілкування є одним із найважливіших здобутків дошкільного дитинства. Мовленнєве виховання сприяє духовно-емоційному розвитку дитини через тісний зв'язок із національним вихованням [3].

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку залишається однією з ключових проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Мовленнєве спілкування є формою діяльності, яку дитина опановує з раннього віку і яка дозволяє їй пізнавати навколишній світ у його цілісності та багатогранності. Завдяки розвитку мовлення дитина встановлює контакти з однолітками та дорослими, проявляє власний внутрішній світ і формує своє усвідомлене «Я» в соціальному середовищі.

Розвиток мовленнєвої діяльності відображено в сучасних освітніх програмах [57; 5; 31; 46]. Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти [3] визначено кінцеву мету мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти: формування комунікативної компететності та розвиток мовленнєвої особистості. Відтак завдання мовленнєвого розвитку представлено через мовленнєву змістову лінію як основну, котра передбачає, що діти старшого дошкільного віку набувають базові знання про мовлення та формують уміння і навички здійснювати всі види мовленнєвої діяльності.

Освітня лінія «Мовлення дитини» є однією з ключових і спрямована на засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, а також на оволодіння елементарними правилами використання мовлення в різних життєвих ситуаціях. Зміст цієї лінії акцентує увагу вихователів не на вирішенні окремих завдань, а на цілісному підході до формування мовленнєвої компетентності, що включає лексичну, фонетичну, граматичну, діалогічну та інші складові.

Виокремлюють різні види діяльності: трудову, пізнавальну, навчальну, пошукову, мовну, мовленнєву, музичну, образотворчу, естетичну, художню та ін.

«Мовленнєва діяльність людини являє собою індивідуально реалізований процес кодування і декодування інформації в тій або іншій мовній формі» [58, с. 15]. Для дітей дошкільного віку мовленнєва діяльність виконує особливу функцію, не лише сприяє розвитку комунікативних умінь, а й виступає механізмом формування когнітивних навичок, збагачення словникового запасу, розвитку уяви та логічного мислення. Через мовленнєву діяльність дитина встановлює контакт із соціальним середовищем, розкриває власний внутрішній світ і формує первинне усвідомлення свого «Я» в соціумі.

На думку Н. Гавриш [15], А. Богуш [13] та інших лінгводидактів, мовлення дошкільника розвивається у тісному зв'язку з його соціальною активністю та ігровою діяльністю. Засвоєння мовних форм і правил у цьому віці відбувається через інтерактивне спілкування з дорослими та однолітками, участь у сюжетно-рольових іграх. Тобто мовленнєва діяльність стає не лише інструментом комунікації, а й основою для всебічного розвитку особистості дитини, формування її когнітивних, емоційних і соціальних компетенцій.

Мовленнєва діяльність відіграє ключову роль у розвитку інтелектуальних та особистісних якостей дитини, сприяючи формуванню самосвідомості та соціальної компетентності. Крім цього, позитивно впливає на розвиток таких важливих рис, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, відповідальність та загальна компетентність у взаємодії з однолітками та дорослими. Завдяки добре розвиненій мовленнєвій діяльності

дитина здатна мислити логічно та структуровано, формулювати власні думки чітко й послідовно, встановлювати ефективний контакт, ініціювати власні ідеї та активно брати участь у різних видах творчої діяльності, включаючи сюжетно-рольові ігри, колективні проекти та художньо-творчі заняття. Крім цього, розвиток мовлення сприяє вдосконаленню пам'яті, уяви та мисленнєвої гнучкості, що закладає фундамент для подальшого навчання в школі та формування цілісної особистості.

Мовлення у цьому контексті трактуємо як цілісну систему вербальної комунікації, що забезпечує передачу думок, почуттів та намірів людини, а також виступає засобом пізнання навколишнього світу, яка охоплює всі види мовленнєвої діяльності – слухання, говоріння, читання та письмо – і водночас виступає інструментом формування когнітивних, емоційних та соціальних компетенцій дитини. У дошкільному віці мовлення слугує не лише засобом комунікації, а й механізмом розвитку мислення, самовираження, уяви та творчих здібностей, що є фундаментом для подальшого навчання і соціалізації [14].

Фізіологічні особливості дитини дошкільного віку, а також її психічні характеристики є фундаментом для розвитку мовлення. Саме на їхній основі формується здатність до сприйняття, розуміння та відтворення мовних форм, закладаються передумови для розвитку зв'язного мовлення, словникового запасу, граматичних умінь та комунікативних навичок. Мовленнєвий розвиток дошкільника тісно пов'язаний із загальним психофізіологічним розвитком і стає основою для формування когнітивних, емоційних та соціальних компетенцій. Відтак дитина продукує мовленнєву діяльність як цілісний процес, що поєднує сприймання, осмислення та відтворення мовних форм у конкретних комунікативних ситуаціях. Мовленнєва діяльність формує у дитини вміння будувати логічні висловлювання, використовувати мовні засоби для вираження власних думок і емоцій, а також взаємодіяти з оточенням, що є важливим аспектом соціалізації та підготовки до навчання у школі.

Як зазначає Н. Гавриш, «мовленнєва діяльність дитини дошкільного віку є не лише засобом комунікації, а й основою розвитку когнітивних, емоційних та соціальних компетенцій, формує здатність дитини сприймати, осмислювати та відтворювати мовні форми, будувати логічні висловлювання та взаємодіяти з оточенням» [25]. А. Богуш [11] стверджує, що розвиток мовлення у дошкільному віці тісно пов'язаний із загальним психофізіологічним розвитком дитини і створює фундамент для формування навичок самовираження, творчості та успішної соціалізації.

Науковці Д. Годовікова, В. Лозова, Г. Сидорук, О. Брежнєва та Л. Маряненко підкреслюють, що мовленнєва діяльність, подібно до будь-якої іншої діяльності, має складну структуру, що включає мету, завдання, мотив, зміст, дії та операції, умови, а також оцінку та контроль.

Під змістом навчання мовленню Л. Калмикова та В. Кузьменко розуміють систему знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, особистісних якостей, стійких звичок поведінки, які необхідно засвоїти для досягнення поставленої мети та виконання завдань навчання і виховання, тобто для формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості [36].

У структурі навчання мовленню виділяють три основні компоненти [54]:

1) Лінгвістичний компонент передбачає формування у дітей старшого дошкільного віку умінь розуміти мовні одиниці (фонеми, морфеми, слово, словосполучення, мікротекст) та мовлення (мовленнєвий зразок, тексти різних жанрів).

2) Психологічний компонент спрямований на розвиток умінь поділяти повідомлення на частини, утримувати в пам'яті головне та виділяти основну думку.

3) Методичний компонент орієнтований на вдосконалення умінь уважно слухати, користуватися мовними опорами та звукозаписом.

Діяльнісний аспект дитячого мовлення охоплює такі напрями:

- структура процесу мовленнєвотворення;
- мовна та мовленнєва компетентність;

- оцінно-контрольні мовленнєві дії;
- текстоутворення;
- особливості висловлювань різних функціональних стилів;
- перехід від ситуативного до контекстового мовлення;
- система мовленнєвих операцій (мета, план, розгортання внутрішнього та зовнішнього мовлення);
- перспективність і наступність у розвитку мовлення [53].

Старший дошкільний вік (5–6 років) є важливим періодом у розвитку мовлення дитини. У цей час відбувається активне формування зв'язного мовлення, яке є основою для подальшого навчання в школі.

Зв'язне мовлення – це здатність дитини будувати логічно послідовні висловлювання, які відображають її думки, переживання та спостереження про навколишній світ [58; 13; 25]. У дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) спостерігається значне вдосконалення цієї форми мовлення: вони вчаться пов'язувати окремі слова у речення, а речення – у тексти різного типу (розповіді, опис, пояснення). Особливістю зв'язного мовлення дошкільників є тісний зв'язок із мисленням та уявою. Діти здатні планувати свою розповідь, виділяти головне та другорядне, послідовно викладати події, використовувати логічні зв'язки («тому що», «тоді», «потім»). Розвиток зв'язного мовлення залежить від мовленнєвого досвіду дитини, обсягу словникового запасу, рівня розвитку граматичної структури та пізнавальних процесів. Важливу роль відіграє ігрова, навчальна та соціальна взаємодія, яка стимулює дитину до самостійного висловлювання думок і досягнення мовленнєвої цілісності висловлювань.

Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників є ключовим показником готовності до шкільного навчання, оскільки забезпечує усвідомлене опанування мовних структур, розвиток мислення і комунікативних навичок.

У дошкільній освіті мовленнєва діяльність – це широке поняття, яке охоплює всі види комунікативної та пізнавальної активності дитини. Мовлення є конкретною реалізацією цієї діяльності, а зв'язне мовлення – її

більш високий рівень, що характеризується логічною структурою і послідовністю висловлювання (табл. 1.1).

Табл. 1.2

**Особливості мовленнєвої діяльності, мовлення та зв'язного
мовлення дошкільників**

Показник	Мовленнєва діяльність	Мовлення	Зв'язне мовлення
Що охоплює	Усі форми сприймання, осмислення і продукування мови	Конкретне вираження думок словами	Структуроване логічне висловлювання
Рівень прояву	Загальний процес розвитку мовлення	Окремі висловлювання (слова, речення)	Цілісні, логічно пов'язані тексти
Форма	Усна, внутрішня (мислення)	Усна	Усна, розповідна/описова
Фокус	Процес розвитку та діяльності	Реалізація процесу	Організація і логіка висловлювання
Особливість для дошкільників	Формується через гру, наочність, взаємодію з дорослими	Прості слова, словосполучення, короткі речення	Простий сюжет, логічна послідовність, поступове ускладнення

Формування мовно-мовленнєвої компетентності дошкільників визначається інтенсивним розвитком уваги, пам'яті, мислення та уяви. Зокрема, у дошкільному віці формується довільна увага, яка дозволяє дитині зосереджуватися на завданнях та контролювати свої дії. Пам'ять стає більш стійкою та організованою, що сприяє кращому запам'ятовуванню та відтворенню інформації. Мислення стає більш логічним та абстрактним, що дозволяє дитині розуміти причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки. Уява розвивається, що сприяє творчому підходу до вирішення завдань та формуванню образного мислення. Ці процеси взаємопов'язані та взаємодіють, створюючи основу для ефективного мовленнєвого розвитку дитини [22].

Психолог Г. Костюк стверджував: «Досягнення в розвитку мислення дітей залежать не просто від їхнього віку, а й від того, як організовується і спрямовується їхня діяльність. Навчання – обов’язковий компонент, без якого розвиток взагалі, а особливо розвиток мислення, неможливий» [42].

Г. Костюк [42], Л. Калмикова [58], О. Кононко [39] наголошують, що мовленнєвий розвиток дитини є тісно пов’язаний із її пізнавальною діяльністю. Розуміння мовлення передуює активному говорінню, а називання предметів стає результатом поступового переходу від зовнішньої дії до внутрішнього мислення. Науковці одностайні в характеристиці психічних процесів дітей 5–6 років. У період спостерігається інтенсивний розвиток усіх основних психічних процесів: сприймання, пам’яті, уваги, мислення, мовлення та уяви, що забезпечує формування пізнавальної активності, самостійності та готовності дитини до шкільного навчання.

Сенсорна діяльність дітей цього віку стає більш цілеспрямованою та аналітичною. Дошкільник здатний виділяти істотні ознаки предметів, порівнювати, класифікувати за одним-двома параметрами (форма, колір, величина). Зорове й слухове сприймання розвиваються завдяки мовленнєвій і ігровій діяльності.

У дітей 5–6 років активно формується довільна пам’ять. Якщо на попередніх етапах запам’ятовування було переважно мимовільним, то тепер дитина починає усвідомлювати мету запам’ятовування, застосовує прості мнемічні прийоми (повторення, групування за змістом). Розвивається словесно-логічна пам’ять, що має велике значення для опанування навчальної діяльності.

Характерним є перехід від мимовільної до довільної уваги. Дитина вже може зосереджуватися на завданні, утримувати увагу протягом певного часу, проте вона ще нестійка і потребує зовнішніх стимулів. Обсяг уваги збільшується, зростає її переключуваність та вибірковість.

Провідною формою мислення у цьому віці стає наочно-образне, проте активно формується словесно-логічне мислення. Діти вчаться узагальнювати,

робити елементарні висновки, знаходити причинно-наслідкові зв'язки. Мислення тісно пов'язане з мовленням, яке стає засобом осмислення навколишньої дійсності.

Розвиток уяви відбувається переважно в ігровій діяльності. Уява дітей цього віку творча, образи набувають реалістичності, але залишаються емоційно насиченими. Дошкільники можуть комбінувати відомі образи, створюючи нові, що є основою майбутньої навчальної та художньої творчості.

Таким чином, у старшому дошкільному віці (5–6 років) психічні процеси дитини – сприймання, пам'ять, увага, мислення, уява – досягають якісно нового рівня розвитку, стають більш довільними, усвідомленими та цілеспрямованими, що створює сприятливі умови для становлення мовленнєвої діяльності.

Мовлення в цей період виступає не лише засобом спілкування, а й важливим чинником пізнавального розвитку, адже через слово дитина опановує навколишній світ, засвоює суспільний досвід, формує здатність до узагальнення та міркування. Саме мовлення інтегрує всі психічні процеси – пам'ять, мислення, увагу, уяву – забезпечуючи їхню взаємодію в пізнавальній діяльності.

Розвиток мовлення у дітей старшого дошкільного віку характеризується збагаченням словникового запасу, удосконаленням граматичної будови мовлення, формуванням зв'язних висловлювань та становленням внутрішнього мовлення. Цей процес є ключовим показником готовності дитини до шкільного навчання й показує рівень сформованості її мислення та комунікативної компетентності.

Мовлення старших дошкільників характеризується граматичною правильністю, збагаченням словникового запасу, умінням будувати зв'язні висловлювання. Формується внутрішнє мовлення, яке є важливою умовою розвитку мислення та довільної поведінки.

Діти починають усвідомлювати роль мовлення у спілкуванні, розуміють значення правильного та виразного мовлення для ефективної комунікації.

Відтак поступово усвідомлюють свої мовленнєві можливості, помічають різницю між власними висловлюваннями та мовленням інших, навчаються оцінювати правильність і доречність власних висловлювань. Цей процес сприяє розвитку самоконтролю, формуванню мовленнєвих стратегій та вмінню адаптувати мовлення до конкретної комунікативної ситуації. Мовленнєва самосвідомість є основою для подальшого розвитку зв'язного мовлення, граматичної правильності, а також для формування комунікативної компетентності дитини [16].

На цьому етапі у дітей з'являються перші ознаки монологічного мовлення. Діти здатні будувати зв'язні розповіді, перекази, описувати події та явища, що свідчить про розвиток їхнього мовленнєвого мислення. Водночас розвивається вміння логічно поєднувати окремі висловлювання, дотримуватися послідовності та структури розповіді, використовувати різноманітні мовні засоби для точного й виразного висловлення думок. Цей процес тісно пов'язаний із розвитком когнітивних навичок, уваги та пам'яті, що забезпечує формування мовленнєвої компетентності та здатності дитини до самостійного мовного висловлення [8].

Як пише А. Богуш, у дошкільному віці відбувається уточнення вимови окремих звуків, збагачення словникового запасу та удосконалення граматичної структури мовлення. Діти починають чіткіше відтворювати звуки, правильно поєднувати їх у словах, а також усвідомлено використовувати граматичні форми для побудови зрозумілих і логічних висловлювань. Цей процес сприяє розвитку фонетичної та лексичної компетентності, а також є важливим етапом формування загальної мовленнєвої культури дитини.

Ці психологічні особливості визначають необхідність застосування спеціальних методик та підходів у навчанні переказу, зокрема використання методу наочного моделювання, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку мовленнєвих умінь дітей.

Водночас лінгводидакти акцентують на важливості таких особливостей формування мовлення дошкільників:

- одним із основних завдань є формування вмінь дітей будувати зв'язні висловлювання, що включають логічну послідовність подій, правильне використання граматичних конструкцій та збагачення словникового запасу;
- важливим аспектом є удосконалення граматичних навичок (правильне вживання відмінків, чисел, родів, що сприяє формуванню граматичної правильності мовлення);
- збагачення словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху та артикуляції є важливими аспектами лінгводидактичного процесу;
- застосування різноманітних наочних матеріалів: картинки, схеми, моделі, – сприяє кращому засвоєнню мовленнєвого матеріалу, розвитку уяви та мислення дітей;
- важливо поєднувати мовленнєву діяльність з ігровою, пізнавальною, художньою діяльністю, що сприяє всебічному розвитку дитини.

Проаналізувавши сучасну наукову літературу з проблеми дослідження, можна стверджувати, що мовленнєва діяльність дітей розглядається в різних аспектах: як «висловлювання», «опис», «розповідь», «міркування», які об'єднує єдиний структурний компонент – мисленнєвий образ. Як зазначає Д. Амікіна, «дитина дає визначення образу, який собі уявляє, не стежачи за тим, щоб її висловлювання давало всі необхідні базові ознаки для відтворення слухачем цього образу» [1].

Старший дошкільний вік визнається сензитивним періодом засвоєння рідної мови та найбільш інтенсивного «соціального наслідування» норм і правил, у тому числі мовленнєвих. Таким чином, саме на цей період припадає важливий етап формування мовленнєвої діяльності дитини. При цьому варто зазначити, що старший дошкільний вік закладає лише фундамент мовної особистості.

Серед багатьох завдань виховання та навчання дітей старшого дошкільного віку провідне місце займає навчання рідної мови та розвиток

мовлення. Наукове осмислення цієї проблеми передбачає визначення основних компонентів організації розвитку мовлення: мети, завдань, змісту, напрямів та джерел. А. Богуш наголошує, що «кінцевою метою опанування рідною мовою в дошкільному віці є засвоєння її літературних норм і культури мовлення, культури спілкування рідною мовою» [14, с. 59].

Як зазначають у своїх дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, основними цілями розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку є:

- виховання поваги та любові до державної мови, формування бажання вивчати її, поглиблювати знання та пишатися нею;
- закладання початкових уявлень про мовні одиниці, такі як звук, слово, текст;
- розвиток умінь висловлювати власні думки у доступних формах і видах мовлення;
- формування мотивації до активної мовленнєвої діяльності;
- розвиток комунікативних умінь та навичок ефективної взаємодії з оточенням;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема слухання та говоріння;
- засвоєння ключових складників мовленнєвої системи — синтаксичних, фонетичних, лексичних, морфологічних та орфографічних;
- формування у дітей умінь вчитися та застосовувати отримані знання на практиці [10; 26].

Отже, розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку є ключовим для формування мовної особистості та готовності до шкільного навчання. Мовленнєва діяльність, що включає слухання, говоріння, інтегрує всі психічні процеси і забезпечує пізнавальний, емоційний та соціальний розвиток дитини. Особливо важливим є формування зв'язного мовлення, здатності будувати логічно послідовні висловлювання, монологічні розповіді та тексти, що відображають думки, спостереження та переживання. Ефективний розвиток мовлення відбувається через інтерактивне спілкування, ігрову діяльність та

навчальні завдання, а також передбачає поступове оволодіння граматичною структурою, словниковим запасом і правилами комунікації.

1.2. Сутність, види та етапи навчання переказу в дошкільній освіті

Формування зв'язного мовлення є одним із провідних завдань сучасної дошкільної освіти, адже саме в дошкільному віці закладаються основи мовної та комунікативної компетентності, що забезпечують успішність подальшого навчання дитини у школі. Одним із найефективніших засобів розвитку мовлення виступає переказ – особливий вид мовленнєвої діяльності, який поєднує розуміння, осмислення та відтворення змісту тексту. Навчання дітей переказу сприяє активному розвитку пам'яті, уваги, мислення, уяви, формує здатність логічно й послідовно висловлювати думки, добирати точні мовні засоби, розвиває граматичну правильність та зв'язність мовлення.

У дошкільній лінгводидактиці переказ розглядається не лише як мовленнєва вправа, а як комплексний метод навчання, що поєднує елементи аналізу тексту, розвитку слухового сприймання, мовного чуття, граматичних навичок і творчої діяльності. Робота над переказом допомагає дитині усвідомити структуру тексту, виділяти головну думку, встановлювати логічні зв'язки між подіями та відтворювати їх у власному висловлюванні.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних учених засвідчують, що діти старшого дошкільного віку здатні послідовно, логічно й переконливо будувати розповіді на задану тему, аргументувати свої думки та висловлювати міркування. У старших дошкільників інтенсивно формується мовленнєво-творча активність, яка, за умови належної педагогічної організації, сприяє розвитку початкових літературно-художніх здібностей [21].

Результатом зв'язного мовлення є текст, який виступає словесно вираженим продуктом мовленнєво-розумової діяльності людини. Текст характеризується структурною цілісністю, завершеністю, цілеспрямованістю та прагматичною спрямованістю (Л. Варзацька [19], В. Мельничайко [49],

М. Пентилюк [52])). Для дітей дошкільного віку природним є усне мовлення, водночас ознаки письмового мовлення проявляються лише у тих випадках, коли дитина свідомо диктує дорослому текст, контролюючи його правильне оформлення. У лінгводидактиці для позначення усного продукту мовлення застосовується термін «дискурс», який враховує не лише мовні, а й екстралінгвістичні чинники – прагматичні, соціокультурні, психологічні тощо, тобто текст у процесуальному контексті (Т. Єщенко [35]).

Текст у письмовій формі є завершеним мовленнєвим твором, що належить одному учаснику комунікації та відповідає вимогам правильного оформлення.

Мовленнєва компетентність, формування якої починається ще в дошкільному віці, є однією з базисних характеристик особистості (А. Богуш [13], Н. Гавриш [25], К. Крутій [43; 44]). Саме тому розвиток мовлення дітей дошкільного віку привертає особливу увагу науковців. Основним завданням є формування уміння будувати логічні та змістовні висловлювання, граматично правильні й зв'язні. Кожен дошкільник повинен навчитися чітко та послідовно висловлювати власні думки, адже зв'язне мовлення неможливе без зв'язності думок: саме логічна послідовність мислення забезпечує когерентність висловлювання.

У нормативних документах (Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт дошкільної освіти, програми розвитку мовлення дошкільників) зазначено такі вимоги до переказу у дошкільній освіті:

- 1) *осмисленість тексту*: дитина повинна розуміти основну ідею твору, головні події, мотиви поведінки персонажів; важливо, щоб переказ не був механічним повторенням слів, а відображав розуміння сюжету;
- 2) *повнота передачі змісту*: переказ має включати всі ключові епізоди та деталі твору, без пропусків, що порушують логіку викладу;
- 3) *послідовність викладу*: події розповіді мають відтворюватися у тій самій послідовності, що й у тексті, з логічними переходами між частинами;

- 4) *мовна правильність*: використання граматично правильних форм, адекватного словника, відповідних стилістичних засобів; чітка вимова та правильна інтонація для передачі емоційного забарвлення тексту;
- 5) *зв'язність та логічність*: виклад повинен бути цілісним, зрозумілим слухачу, без «стрибків» у сюжеті або повторів;
- 6) *виразність мовлення*: дитина повинна демонструвати емоційне забарвлення, інтонаційні та ритмічні засоби для передачі образів і настрою твору;
- 7) *адаптація до віку*: текст для переказу повинен бути доступним за змістом і мовною формою, відповідати віковим можливостям дитини, з урахуванням її словникового запасу та розвитку мислення;
- 8) *соціально-культурне значення*: вибір текстів для переказу передбачає формування моральних цінностей, уявлень про дружбу, доброту, взаємопоміч, культуру поведінки та мовлення;
- 9) *активне залучення до творчості*: переказ стимулює творчу діяльність: можливість додавати деталі, відтворювати події від імені персонажів, використовувати власні слова при збереженні основного змісту.

Переказ є усвідомленим відтворенням художнього твору в усному мовленні і слугує ефективним методом розвитку зв'язного монологічного мовлення. У процесі переказу задіяні такі психічні процеси, як пам'ять, мислення та уява, що робить його складною розумовою діяльністю, яка формується поступово в процесі навчання. Для опанування переказом дитина повинна навчитися уважно слухати твір, розуміти його зміст, запам'ятовувати послідовність подій і мовленнєві звороти, а також зв'язно відтворювати текст.

Навчання переказу має велике значення для розвитку мовлення дошкільника. Через переказ художніх творів дитина опановує навички побудови власного висловлювання, вчиться творчо та активно наслідувати текст, що стимулює мовленнєву діяльність. Використання художніх творів у цьому процесі сприяє розвитку лексичної, граматичної та синтаксичної сторін мовлення [12].

Питання навчання переказу дітей дошкільного віку досліджувалася багатьма науковцями. Н. Гавриш, А. Богуш, Л. Калмикова, К. Крутій та ін. розглядали переказ як засіб формування зв'язного монологічного мовлення, розвитку мовленнєвої компетентності, логічного мислення, пам'яті та уяви дітей старшого дошкільного віку. На думку цих дослідників, навчання переказу сприяє розвитку граматично правильного та змістовного мовлення, формуванню мовленнєвої самосвідомості, умінню будувати власні висловлювання та творчо осмислювати художній текст.

У переказуванні текст відомий як дорослому, так і дитині. Завдання дитини полягає у відтворенні тексту, що сприяє формуванню правильного мовлення та умінню зв'язно розповідати. Оскільки дитина не повідомляє дорослому нічого нового, її висловлювання часто мають інформаційний характер: вона передає основну думку казки або розповіді, не концентруючись на художній формі.

Робота з усним словом сприяє розвитку мислення та мовних навичок. Вдалим методом є запис дитячого переказу вихователем із подальшим його читанням іншим дітям. Методика передбачає визначення теми та основної ідеї розповіді, логічну послідовність подій, яскраве розкриття образів і використання простої, ритмічної та барвистої мови. Використання ілюстрацій і поетапне навчання самотійного складання зв'язних висловлювань є ефективними прийомами.

Переказ доступний дошкільникам, адже вони отримують готовий зразок, який впливає на їхні емоції та мотивує запам'ятати й відтворити текст. Ознайомлення з кращими прикладами мовлення стимулює творчу активність дітей і формує вміння будувати власні висловлювання.

Особливість переказу полягає не лише у точному відтворенні задуму та сюжету, а й у збереженні стилю твору. Дитина має орієнтуватися на жанрові особливості (казка, розповідь) і уникати слів чи конструкцій, невластивих жанру. На відміну від інших занять з розвитку монологічного мовлення, переказ оцінюється насамперед за відповідністю оригіналу.

Практика переказу художніх творів активно впливає на мовленнєвий розвиток дошкільнят: діти знайомляться з художньою мовою, запам'ятовують образні слова і словосполучення, вчать володіти живим словом. Це сприяє формуванню власних розповідей – як на основі особистого досвіду, так і за запропонованим сюжетом. Використання текстів із цілісною формою та структурованою мовою допомагає дітям будувати чіткі й послідовні висловлювання, концентруючись на головному та розвиваючи мовні вміння.

У сучасних програмах дошкільної освіти визначено основні вимоги до розвитку мовленнєвих умінь дітей, які лежать в основі навчання переказу. Старших дошкільників рекомендують залучати до художньої літератури, збагачувати їхній запас літературних образів, формувати виразне мовлення та навички емоційного і виразного відтворення змісту коротких прозових текстів. Важливо заохочувати дітей до участі в іграх-драматизаціях за сюжетом творів, формувати уявлення про персонажів і сюжетно-тематичні одиниці, а також розвивати творчу уяву та вміння інтерпретувати літературні образи відповідно до моральних правил і норм.

Для навчання переказу висуваються такі вимоги до тексту: він має бути доступним за змістом і близьким до життєвого досвіду дітей, мати виховне значення, логічно побудовану послідовність подій, чітку композицію, яскравих персонажів із зрозумілими мотивами вчинків, доступний словниковий запас, короткі й чіткі речення без складних граматичних форм, прості форми прямої мови та виразні мовні засоби. Приклади творів для переказу можуть включати казки М. Коцюбинського «Про двох цапків», «Про двох кізочок», а також короткі казки й оповідання В. Сухомлинського чи К. Ушинського.

У процесі розвитку зв'язного мовлення використовують такі основні види переказу:

– *повний (цільний) переказ*: дитина відтворює весь текст твору; найдоцільніше використовувати його для коротких текстів; недоліком цього

способу є швидке зниження інтересу дітей, якщо вихователь не ставить додаткових творчих завдань у процесі переказу;

– *переказ за частинами (командами)*: текст ділиться на логічні фрагменти, а діти домовляються, хто яку частину переказуватиме; перевага цього методу полягає у більшій активності групи (діти уважно слухають не лише власну частину, а й виступи товаришів);

– *колективний переказ*: діти по черзі відтворюють текст; обсяг кожного виступу визначає вихователь; переваги – майже всі діти залишаються активними протягом заняття, вчаться слухати інших і логічно продовжувати розповідь;

– *інсценування за ролями*: застосовується у молодшому дошкільному віці; вихователь виступає в ролі автора, допомагає розподілити ролі, підібрати атрибути та костюми, обговорює характери персонажів і пропонує відповідну інтонацію; можливе використання дублерів для однієї ролі; переваги – висока активність, живий інтерес до тексту, формування емоційного забарвлення та інтонаційної виразності мовлення;

– *творчий переказ*: призначений для старших дошкільників із певним досвідом відтворення текстів; передбачає виконання творчих завдань: переказ від імені героя, додавання нових епізодів або персонажів, вигадкування початку чи кінця; цей вид переказу застосовується лише після того, як діти добре засвоїли зміст твору;

– *вибірковий переказ*: передбачає відтворення окремих, найбільш цікавих або значущих фрагментів тексту; часто вибір таких епізодів здійснює вихователь або діти обирають їх самостійно за власним бажанням.

Успіх навчання залежить від підготовчої роботи: збагачення досвіду дітей через спостереження, розгляд картин, бесіди, пояснення незнайомих слів та виразів. Структура заняття з переказу включає:

- 1) *увідна частина*: підготовчі вправи для організації уваги, створення інтересу, активізація лексики через бесіди, загадки, вірші, демонстрацію картинок та предметів;

- 2) *первинне читання твору*: діти слухають текст без попередження про переказ, щоб забезпечити цілісне сприйняття;
- 3) *розбір змісту*: бесіда для аналізу сюжету, визначення персонажів та ключових деталей, лексичний розбір для відпрацювання словникового запасу, підготовка до виразного переказу;
- 4) *повторне читання твору*: із завданням на переказ;
- 5) *переказ дітьми*: контроль за адекватністю, послідовністю, зв'язністю, граматичною правильністю та інтонаційною виразністю.

Ефективні прийоми навчання включають переказ за планом, за частинами, за запитаннями, підказування слів або фраз, спільний із вихователем переказ, відображений переказ і гру-драматизацію. Переказ за планом або картинним планом допомагає дитині структурувати інформацію, а частковий переказ зменшує обсяг завдання для одного разу. Гра-драматизація та переказ за ролями розвивають творчі здібності та навички передачі характеру персонажів.

Контроль і оцінка переказу включають спостереження вихователя, аналіз адекватності, повноти, послідовності та грамотності висловлювання. Діти поступово навчаються самотійно оцінювати й контролювати якість власного переказу, формуючи самооцінку та самоконтроль.

Існує низка ефективних способів організації занять і прийомів навчання переказу, а також чітко визначені вимоги до літературних творів, що пропонуються для переказу. Дослідники підкреслюють, що опанування монологічним зв'язним мовленням у дошкільників можливе лише за умови спеціально організованого навчання. Правильне використання переказу літературних творів стає важливим інструментом для розвитку мовних навичок дітей, сприяє формуванню логічного та послідовного мовлення і збагаченню словникового запасу. Тому переказ слід розглядати як одну з ключових форм роботи з формування мовленнєвої компетентності дошкільників.

Водночас у процесі навчання переказу діти часто стикаються з певними труднощами. Вони можуть відчувати складнощі з початком розповіді, з організацією своїх думок у зв'язному викладі, з передачею подій у логічній послідовності. Для успішного виконання завдання з переказу дитина повинна навчитися уважно слухати літературний твір, розуміти його зміст, запам'ятовувати послідовність подій, розпізнавати мовні засоби, що передають характери персонажів, та відтворювати текст зв'язно і виразно.

Таким чином, переказ є одним із найефективніших методів розвитку монологічного мовлення у дошкільників. Він сприяє зв'язності та послідовності мовлення, удосконаленню граматичних навичок, збагаченню словникового запасу та розвитку виразності мовлення. Регулярне навчання переказу готує дітей до школи, формує інтерес до літератури та сприяє розвитку зв'язного мовлення, умінню слухати, розуміти та інтерпретувати художній текст.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОД НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ПЕРЕКАЗУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Дидактичні можливості наочного моделювання у мовленнєвому розвитку

Розвиток мовлення є однією з ключових ланок дошкільної освіти, оскільки саме на цьому етапі формується базова мовленнєва компетенція дитини, яка включає розуміння тексту, ведення діалогу, складання розповідей та описів, уміння висловлювати власні думки послідовно та граматично правильно.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що мовленнєва компетентність дітей включає розуміння зв'язного тексту, уміння ставити та відповідати на запитання, розпочинати й підтримувати розмову, вести діалог, а також створювати різні види розповідей і описів. Опанувати ці вміння можна, зокрема, за допомогою методу наочного моделювання [3].

Одним із ключових елементів успішного розвитку комунікативних здібностей є насичене мовне середовище, у якому перебуває дитина, забезпечене зразками рідної мови та спеціально організованими умовами, що допомагають малюку будувати власне висловлювання.

Не менш важливим є формування граматичної будови мови, що передбачає навчання правильному вживанню відмінкових закінчень, дієслівних форм та їх змін, суфіксів і префіксів, встановлення відповідності між частинами мови та правильне побудування речень із дотриманням порядку слів. Для цього ефективно застосовуються наочні записи різних типів речень (розповідних, питальних, заперечних, порівняльних), що допомагають дитині зрозуміти структуру речення та взаємозв'язок слів у ньому.

Для закріплення граматичних і мовленнєвих навичок широко використовують вправи та дидактичні ігри на основі наочних моделей, які стимулюють розвиток мовлення у дітей дошкільного віку.

Застосування наочних засобів займає важливе місце в системі освітніх методів розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Завдяки наочності педагог може перетворити мовленнєву діяльність на цікаву та захопливу форму роботи для дітей. Дослідження показують, що серед інструментів розвитку мислення дошкільників найбільш ефективними є наочні моделі, які відображають структуру об'єктів. Методи наочного моделювання належать до найбільш результативних способів розвитку пізнавальних і мовленнєвих навичок, адже мислення дітей цього віку відзначається предметною конкретністю та наочною образністю [37].

У дошкільній освіті «моделювання – це наочно практичний метод навчання, що дозволяє забезпечити успішне засвоєння дітьми знань про особливості, властивість індивідуальних ознак та прихованих характеристик предметів, об'єктів навколишнього світу, про зв'язки та відносини, що є між ними» [10]. У дошкільній логопедії наочне моделювання описують різними термінами: методика сенсорно-графічних схем (В. Воробйова), предметно-схематичні моделі (Т. Ткаченко), блоки-квадрати (В. Глухов), колажі (Т. Большева), схеми складання оповідання (Л. Єфіменкова), метод «ізографії моделювання» та інші.

«Наочне моделювання – це відображення суттєвих особливостей досліджуваного об'єкта, створення його заміника і робота з ним. Оперування наочними моделями є основними, головними, пізнавальними здібностями дошкільника. Головний шлях розвитку пізнавальних здібностей – це постійний перехід від зовнішніх дій із умовними заміниками предметів (мнемо таблицями, схемами-моделями,) до дій подумки» [17, с. 36].

Метод наочного моделювання є ефективним засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку, оскільки допомагає уявити абстрактні поняття, такі як слово, звук, речення чи текст, та навчитися працювати з ними. Це особливо

важливо для дошкільників, які вирішують розумові завдання, спираючись переважно на наочні, зовнішні чинники, що полегшують засвоєння матеріалу [55]. Практика підтверджує, що наочні моделі є доступною формою для позначення та виділення відносин між об'єктами та явищами.

У дошкільній педагогіці створено різні моделі для розвитку мовленнєвих, когнітивних та соціальних умінь див. табл. 2.1

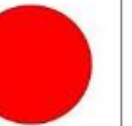
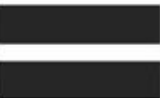
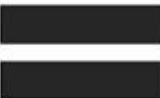
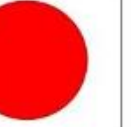
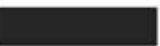
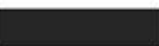
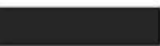
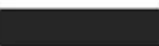
Табл. 2.1.

Види наочних моделей у дошкільній педагогіці та їх вплив на мовленнєвий розвиток дітей

Вид моделі	Мета використання	Приклади моделей	Приклади вправ	Вплив на мовленнєвий розвиток
<i>Моделі для звукового аналізу слів (мал. 2.1)</i>	Розвиток фонетичного слуху, уміння виділяти склади та звуки, підготовка до письма	- Картки зі словами та зображеннями - Піктограми для голосних і приголосних - Кубики або фішки для складання слова по звуках - Сенсорно-графічні схеми	- Розкладання слова на склади за допомогою кубиків - Відгадування звуків на піктограмах - Складання слова по звуках за схемою	- Формує фонетичний слух та увагу до структури слова - Покращує артикуляцію та звукову виразність - Підвищує словниковий запас
<i>Конструкторські моделі (просторові, логічні уявлення) (мал. 2.2)</i>	Розвиток логічного мислення, просторових уявлень,	- LEGO, будівельні блоки - Геометричні фігури для мозаїк	- Побудова фігур за зразком - Створення маршруту з фігурками	- Розвиває мовні навички опису просторових відносин - Сприяє використанню

	координації, планування дій	- Дерев'яні піраміди та куби - Схеми маршрутів, макети міста	-Розташування предметів за розміром, формою або кольором	послідовності у мовленні - Підвищує здатність до логічного висловлювання
<i>Моделі природознавчого змісту (мал. 2.3)</i>	Формування уявлень про природу, навколишній світ, причинно- наслідкові зв'язки	- Моделі рослин і тварин - Набори «частини рослини» - Таблиці «пори року», «погода» - Моделі органів людини	- Складають рослину з частин - Відтворюють життєвий цикл тварини - Сортують явища природи за сезонами -Демонструють будову тіла людини	- Сприяє словниковому збагаченню через назви предметів, явищ, дій - Розвиває уміння описувати ознаки та процеси - Покращує вміння складати короткі зв'язні оповіді про природу
<i>Моделі для ознайомлення з професіями та діяльністю дорослих (мал. 2.4)</i>	Ознайомлення з соціальними ролями, розвиток комунікативних та ігрових умінь	- Фігурки людей у професійному одязі - Макети робочих місць - Картки-сценки з діяльністю дорослих	- Ігри «Професії» з виконанням дій - Розподіл ролей у сценках - Показати, як працює кожен професіонал - Розігрування повсякденних	- Розвиває діалогове мовлення та монологічне мовлення у ролях - Формує вміння передавати дії та характеристики героїв - Сприяє розвитку словникового

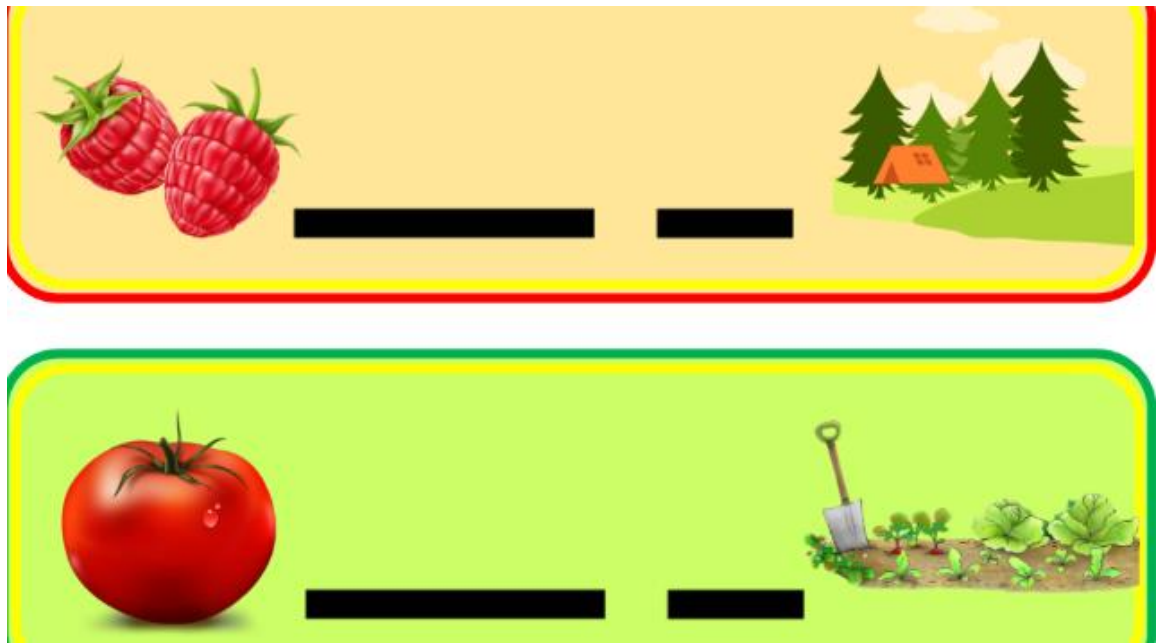
		- Рольові набори з реквізитом	ситуацій на робочих місцях	запасу для опису дій, професій, предметів
--	--	-------------------------------------	-------------------------------	---

Мал. 2.1. Приклад моделі звукового аналізу

Мал. 2.2. Приклад конструкторської моделі

Мал. 2.3. Приклад моделі природознавчого змісту

Мал. 2.4. Приклад моделі для ознайомлення з професіями та діяльністю дорослих

Основне призначення моделей – полегшити дитині пізнавальний процес, допомогти відтворити якості, властивості та зв'язки об'єктів, які не

сприймаються безпосередньо. У ролі моделей можуть виступати предмети, зображення, силуети, контури, піктограми, геометричні фігури, кольорові плями тощо. Ключовий принцип методики – заміщення: дитина замінює реальний об'єкт його зображенням або символом. Моделі можуть бути динамічними, статичними, точними або умовними.

В освоєнні наочного моделювання виділяють кілька напрямів:

1. *Розширення варіантів моделювання*: спочатку моделюють просторові відносини, доступні дітям, а згодом переходять до складніших — логічних, математичних, тимчасових [51, с. 8–11].

2. *Зміна ступеня абстрактності*: діти, оволодівши конкретними моделями, поступово переходять до узагальнених, які відображають суттєві ознаки об'єктів та ситуацій.

3. *Зміна типу наочної моделі*: від моделей, що зберігають зовнішню схожість з об'єктом, дошкільники переходять до умовно-символічних зображень – схем, малюнків, карток.

Наочне моделювання сприяє активізації словникового запасу, особливо дієслів, звуконаслідувальних слів та утворених від них форм. Воно ефективне й у навчанні переказу: для розвитку послідовного викладу сюжету казок використовують ілюстровані епізоди, силуетні зображення героїв та схеми подій [34, с. 36].

Метод наочного моделювання має велике значення для дошкільної освіти з кількох причин:

- діти дошкільного віку швидко засвоюють нове, але легко втрачають інтерес, тому наочні засоби допомагають підтримати увагу;
- графічні моделі дозволяють бачити головне, систематизувати знання та формувати цілісне уявлення про об'єкти та явища;
- сприяє розвитку монологічного мовлення, формуванню логічного мислення, зв'язного викладу, граматично правильного мовлення та збагаченню словникового запасу.

Варто визначити *педагогічні умови застосування методу наочного моделювання*.

1) *Створення насиченого мовленнєвого середовища*. Наявність зразків правильної живої мови, художніх текстів, ілюстрацій та наочних матеріалів; використання ігрових ситуацій, бесід, спостережень для активізації мовленнєвої діяльності.

2) *Підбір наочних моделей*. Використання ілюстрованих карток, силуетів персонажів, схем сюжетів, піктограм; забезпечення послідовності, чіткої структури та доступності матеріалу для дітей.

3) *Формування навичок роботи з моделями*. Навчання дітей виділяти головні події та персонажів у творі; використання методів «переказ за схемою», «послідовне відтворення епізодів», «творчий переказ» з опорою на моделі.

4) *Акцент на інтерактивність та активність дітей*. Залучення всіх дітей до процесу переказу; використання колективного, командного переказу та рольових ігор; спрямування на розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення та уяви.

5) *Поступовість та диференціація завдань*. Початок з простих, коротких казок або уривків; поступовий перехід до більш складних текстів і творчих завдань; індивідуальний підхід відповідно до рівня мовленнєвого розвитку дитини.

6) *Систематичність та контроль результатів*. Регулярне використання наочних моделей у заняттях; аналіз дитячих переказів, оцінка зв'язності, послідовності та виразності мовлення; стимулювання самоконтролю та взаємооцінки серед дітей.

7) *Підтримка творчого мислення*. Використання творчих варіантів переказу (від імені героя, зміна закінчення сюжету, додавання деталей); заохочення ініціативи та емоційного вираження під час переказу.

У процесі мовленнєвого розвитку дітей значну роль відіграють не лише вербальні форми навчання, а й наочні засоби, які сприяють засвоєнню нових мовних явищ та формуванню мовленнєвих умінь. Використання наочного моделювання дозволяє конкретизувати абстрактні поняття, візуалізувати структури мовлення та послідовність мовленнєвих дій. *Дидактичні можливості наочного моделювання у мовленнєвому розвитку* полягають у використанні візуальних та наочних засобів для підтримки формування мовних умінь і навичок у дітей. Наочне моделювання дає змогу представити мовні явища у вигляді наочних схем, картинок, ілюстрацій, макетів або спеціальних дидактичних матеріалів, що допомагає дитині краще зрозуміти структуру мови та логіку мовленнєвих операцій.

Засвоєння лексики: картки, піктограми, ілюстрації допомагають дітям швидше запам'ятовувати нові слова та пов'язувати їх із конкретними предметами чи явищами.

Формування граматичних уявлень: наочні схеми речень або послідовностей дій допомагають зрозуміти, як слова поєднуються у речення та як будувати висловлювання.

Розвиток мовленнєвої діяльності: моделі слугують опорою для складання усних повідомлень та розповідей, дитина бачить логіку побудови мовлення і послідовність дій.

Стимулювання мислення та пам'яті: візуальні матеріали активізують увагу, пам'ять і мислення, що сприяє більш успішному засвоєнню мовних навичок.

Індивідуальний підхід: наочне моделювання дозволяє враховувати рівень розвитку мовлення кожної дитини, застосовуючи різні форми: ігрові схеми, інтерактивні матеріали, моделі-підказки.

Мотивація до мовленнєвої діяльності: візуальні та інтерактивні матеріали роблять навчання цікавим і зрозумілим, стимулюють бажання дітей висловлюватися і спілкуватися.

У дошкільному віці мовленнєвий розвиток дітей значною мірою залежить від того, як вони сприймають світ навколо себе. Наочні засоби, які допомагають бачити, порівнювати та моделювати мовні явища, роблять навчання більш зрозумілим і цікавим. Використання наочного моделювання у роботі з дітьми дошкільного віку дозволяє наочно показати структуру мовлення, послідовність дій у реченні та логіку спілкування. Саме тому важливим є врахування дидактичних можливостей наочного моделювання у розвитку мовлення дошкільників, його функцій, переваг та ефективних форм застосування в освітньому процесі.

Наочне моделювання у дошкільному віці має особливе значення, оскільки діти мислять переважно образами і сприймають інформацію через наочність. Візуальні засоби дозволяють конкретизувати абстрактні поняття, структурувати мовні одиниці та засвоювати нову лексику і граматичні конструкції у доступній формі. Наочне моделювання формує уявлення про логіку мовлення та послідовність висловлень, стимулює пам'ять і увагу, що забезпечує більш ефективний розвиток мовленнєвих умінь.

У роботі з дошкільниками застосовуються різні види наочних матеріалів: картки, піктограми, ілюстрації, таблиці для засвоєння нових слів і понять; макети, схеми, конструктори для моделювання речень, історій та послідовності дій; ігрові та інтерактивні матеріали для сюжетно-рольових ігор і розвитку комунікативних навичок. Наочні матеріали використовуються для пояснення та закріплення нових слів і понять, візуалізації структури речень і коротких розповідей, організації сюжетно-рольових ігор та комунікативних вправ, а також для створення опори для самостійної мовленнєвої діяльності дітей.

Використання наочного моделювання забезпечує підвищення мотивації до навчальної діяльності, формування уявлення про логіку та структуру мовлення, поліпшення уваги, пам'яті та мислення, а також підтримку самостійного мовлення та творчого вираження думок.

Таким чином, використання наочного моделювання у дошкільній освіті забезпечує інтеграцію розумового та мовленнєвого розвитку дітей, стимулює пізнавальну активність і підготовлює до навчання у школі. Метод має психолого-педагогічне обґрунтування як ефективний засіб формування мовленнєвої компетентності та логічного мислення дітей, а також практичне значення як універсальний метод пізнання світу.

2.2. Організація та зміст експериментального дослідження

Мовлення є одним із ключових засобів пізнання світу та спілкування людини з оточенням. У дошкільному віці формування мовленнєвих умінь і навичок має особливе значення, оскільки саме в цей період закладаються основи подальшого навчання та соціальної взаємодії. Розвиток мовлення охоплює як засвоєння лексико-граматичного матеріалу, так і формування зв'язного висловлювання, що дозволяє дитині логічно та послідовно виражати свої думки, описувати події, передавати інформацію та брати участь у спільній діяльності.

У дошкільному віці мовленнєвий розвиток тісно пов'язаний із розвитком когнітивних процесів, уваги, пам'яті та мислення, а також із соціальною взаємодією з дорослими та однолітками. Значну роль у цьому процесі відіграють дидактичні та наочні засоби, які сприяють кращому засвоєнню мовного матеріалу, розвитку зв'язного мовлення та формуванню комунікативної компетентності. Систематична робота над розвитком мовлення у дошкільників передбачає комплексний підхід, що включає усні вправи, ігрові та інтерактивні завдання, наочне моделювання та сюжетно-рольові ігри.

Експериментальне дослідження відбувалося на базі Тернопільського заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №5 Тернопільської міської ради. Всього в дослідженні брали участь 20 дітей старшого дошкільного віку. Групу було

поділено на експериментальну підгрупу (ЕП) – 10 дітей та контрольну підгрупу (КП) – 10 дітей.

Метою **констатувального етапу експерименту** було визначення рівня оволодіння старшими дошкільниками навичкою переказу художніх творів. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- розробити діагностичну методику для визначення рівня оволодіння переказом дітей старшого дошкільного віку;
- визначити критерії та показники рівня оволодіння переказом;
- виявити рівні сформованості навички переказу серед дітей старшого дошкільного віку.

Констатувальний експеримент включав два етапи: виявлення фактичного рівня оволодіння дітьми переказом художніх творів та визначення ставлення вихователів та батьків до проблеми формування навички переказу у старших дошкільників.

Для реалізації експериментальної роботи була дібрана діагностична методика «Переказ художнього твору», яка передбачає оцінку рівня оволодіння дітьми переказом. Методика передбачає таку процедуру: дитині пропонується прослухати невеликий за обсягом та простий за структурою художній твір. Текст читається двічі у повільному темпі; перед повторним читанням дітям дається установка на складання переказу. Після прослуховування дитина переказує твір власними словами. Для експерименту було обрано оповідання В. Сухомлинського «Сонце і сонечко», оскільки твори цього автора відповідають вимогам до матеріалу для переказу: чітка композиція з послідовним розвитком подій, яскраво виражені риси характеру персонажів, образна і доступна для розуміння мова без складних термінів.

Для оцінювання уміння переказувати художній твір у дошкільників у науковій та педагогічній практиці зазвичай виділяють *три основні критерії*, які дозволяють комплексно оцінити рівень сформованості цієї навички. Кожен критерій можна деталізувати показниками:

1. *Змістовий критерій* відображає, наскільки дитина відтворює основні події та смислову структуру твору. Показники: передача головних подій у правильній послідовності; відтворення ключових фактів та деталей, що характеризують сюжет; збереження логічного зв'язку між подіями; лексична компетенція характеризує добір слів у переказі: наскільки дитина вміє використовувати слова, близькі за значенням до авторського тексту, уникаючи спотворення змісту, свідчить про рівень збагаченості словника, уміння добирати точні та доречні мовні засоби; граматична компетенція відображає правильність побудови речень, уживання форм слів, узгодження підмета і присудка, дотримання норм синтаксису.

2. *Дійовий (структурно-діяльнісний) критерій* оцінює спосіб, яким дитина будує переказ, організовує власні дії та висловлювання. Показники: використання зв'язок між реченнями (зв'язки «і», «потім», «тоді» тощо); вміння дотримуватися послідовності подій; самостійність у побудові переказу (без підказок дорослого).

3. *Емоційно-комунікативний критерій* відображає ступінь виразності, емоційного залучення та комунікативної активності дитини у процесі переказу, характеризує не лише мовленнєву сторону висловлювання, а й ставлення дитини до змісту твору, уміння передавати емоційний стан персонажів, настрій тексту, підтримувати контакт із слухачем. Показники: емоційна виразність мовлення – дитина використовує інтонацію, зміну темпу, паузи, наголоси для передавання настрою та почуттів героїв; комунікативна активність – дитина охоче вступає в мовленнєву діяльність, підтримує контакт із вихователем або групою, виявляє зацікавлення змістом; емоційне ставлення до змісту твору – дитина співпереживає персонажам, виявляє позитивне ставлення до моральних ідей тексту, демонструє розуміння емоційних ситуацій.

У таблиці 2.2 подаємо показники переказування художніх текстів дошкільників.

Критерії, показники та рівні сформованості уміння переказувати

Критерій	Показники	Низький рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
Змістовий	Повнота відтворення змісту	Відтворює лише окремі фрагменти, пропускає головні події	Передає основні події, окремі деталі упускає	Відтворює всі основні події твору	Повністю відтворює зміст, включає деталі та епізоди
	Послідовність та логічність	Порушена логіка, події викладено хаотично	Частково збережена логіка, можливі структурні порушення	Послідовність подій збережена	Логічно структурований переказ, чітка послідовність подій
	Лексична точність	Бідна лексика, слова підібрані невдало	Використовує слова адекватно, але обмежено	Різноманітна лексика, слова відповідають змісту	Лексика багата, точна і доречна

	Граматична правильність	Часті граматичні помилки	Дрібні граматичні помилки	Граматично правильні речення, мінімальні помилки	Повністю граматично правильні конструкції
	Змістова адекватність	Основна думка твору спотворена	Основна думка передана частково	Збережено основну думку і логіку подій	Повна відповідність авторському задуму
Структурно-діяльнісний	Самостійність у побудові переказу	Потребує постійної допомоги	Частково самостійний, потребує підказок	Переказує самостійно	Повна самостійність, ініціатива у висловленні
	Зв'язність висловлювання	Речення короткі, спрощені, без зв'язку	Деякі речення пов'язані, структурні порушення	Використовує прості та складні речення, зв'язки між ними	Структура речень різноманітна, зв'язність логічна

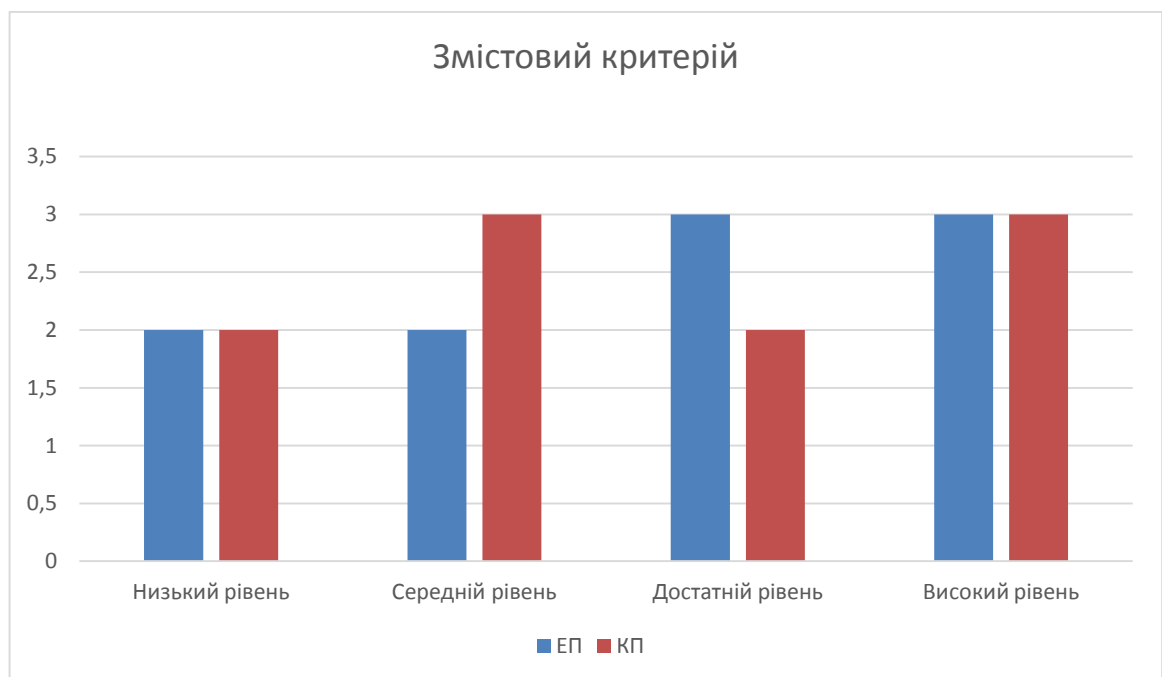
Емоційно-комунікативний	Емоційна виразність	Мова монотонна, без інтонаційного забарвлення	Частково виразне мовлення, передає емоції героїв	Мова виразна, з емоційним забарвленням	Мова багата, емоційно забарвлена, передає характер персонажів
	Комунікативна активність	Неохоче бере участь у переказі	Інколи охоче, потребує підтримки	Активно бере участь, проявляє зацікавлення	Проявляє ініціативу, активно взаємодіє із слухачами
	Ставлення до змісту твору	Відсутнє співпереживання, байдужість	Часткове розуміння емоцій персонажів	Відтворює емоційне ставлення, співпереживає персонажам	Яскраво передає емоції та моральні ідеї, проявляє співпереживання

З таблиці 2.2 бачимо, що рівень сформованості уміння переказувати у дошкільників варіюється за різними критеріями. Найбільші труднощі спостерігаються у дітей на низькому рівні, які відтворюють лише окремі фрагменти твору, мають порушену логічну послідовність та бідну лексику.

Діти середнього рівня передають основні події та логічні зв'язки, але інколи потребують допомоги дорослого і допускають граматичні помилки.

На достатньому рівні діти здатні самостійно відтворювати всі ключові події твору, використовують різноманітні речення та зберігають логічну послідовність. Високий рівень характеризується повною самостійністю, багатою і точною лексикою, граматично правильними конструкціями, емоційною виразністю та активною комунікацією.

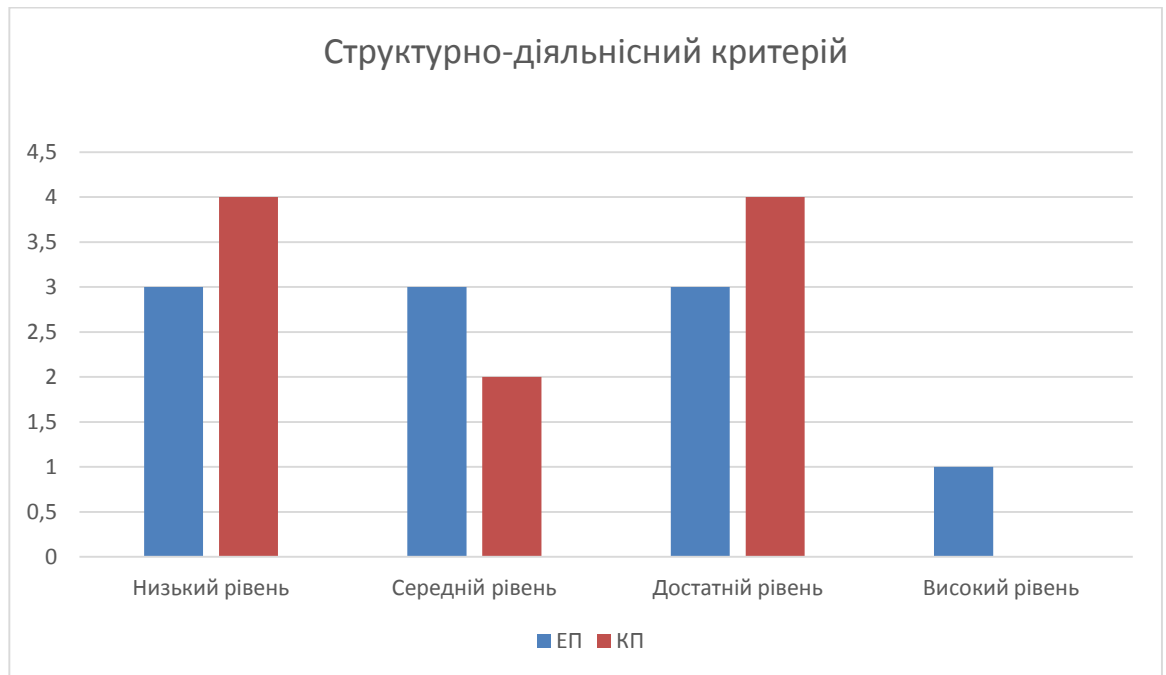
Діагностика здатності до переказування художніх текстів старших дошкільників відображена в діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за змістовим критерієм на констатувальному етапі

З аналізу діаграми видно, що частина дошкільників із низьким рівнем переказування є відносно невеликою, що свідчить про базову готовність більшості дітей до мовленнєвої діяльності. Значна частина дітей демонструє середній рівень, що вказує на потребу у подальшій підтримці та розвитку навичок зв'язного мовлення. Достатній та високий рівень спостерігається у

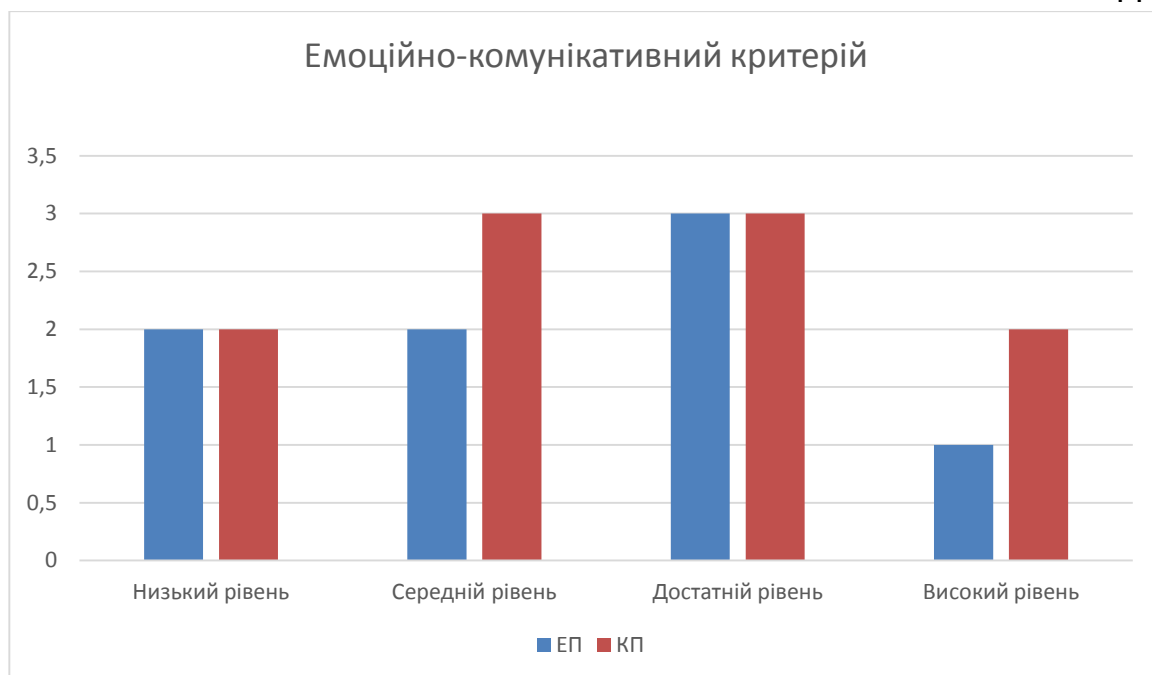
дітей, які здатні самостійно відтворювати основні події твору, зберігаючи логічну послідовність і емоційну виразність переказу.

Діаграма 2.2. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за структурно-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі

За структурно-діяльнісним критерієм у дошкільників як контрольної, так і експериментальної підгрупи переважали низький, середній та достатній рівні сформованості умінь переказувати, що свідчить про поступовий розвиток навички самостійного відтворення тексту та організації висловлювання. Високий рівень було зафіксовано лише в одного дошкільника експериментальної підгрупи, що демонструє позитивний вплив елементів експериментальної методики на формування умінь переказування.

Загалом, аналіз результатів за структурно-діяльнісним критерієм вказує на неоднорідність рівнів сформованості навички серед дітей, що підкреслює необхідність індивідуального підходу та подальшого цілеспрямованого розвитку умінь переказування у старших дошкільників.

Діаграма 2.3. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за емоційно-комунікативним критерієм на констатувальному етапі

За емоційно-комунікативним критерієм результати дітей обох підгруп – контрольної та експериментальної – здебільшого розподілилися на низький, середній та достатній рівні, що свідчить про поступовий розвиток виразності мовлення, емоційного залучення та комунікативної активності під час переказування. Лише окремі діти експериментальної підгрупи продемонстрували високий рівень, що проявлялося у виразному відтворенні емоційного стану персонажів, активній участі у мовленнєвій діяльності та зацікавленості у змісті твору.

Формувальний етап експерименту з використанням методу наочного моделювання був спрямований на розвиток навички переказування художніх творів у старших дошкільників за допомогою наочного моделювання. Головним завданням цього етапу було підвищення рівня сформованості змістового, структурно-діяльнісного та емоційно-комунікативного компонентів уміння переказувати, що виявлено на констатувальному етапі.

Наочне моделювання у роботі з дошкільниками використовувалося як дієвий дидактичний засіб, що дозволяє візуалізувати сюжетні події, структуру твору та характери персонажів. Використання наочних матеріалів – ілюстрацій, мініатюрних ігрових фігур, схем сюжетної лінії – допомагало дітям краще орієнтуватися у послідовності подій, відтворювати зміст твору та передавати емоційні стани персонажів.

Формувальна робота проводилася за такими принципами:

- систематичність – заняття проводилися регулярно, за попередньо розробленим планом, поступово ускладнюючи завдання;
- активність та інтерактивність – діти брали участь у моделюванні подій, самостійно розставляли фігурки персонажів, складали схеми послідовності подій;
- індивідуалізація – враховувалися рівень сформованості мовленнєвих умінь кожної дитини та її потреба у допомозі;
- поступове ускладнення – від простих переказів окремих епізодів до переказу всього твору з включенням емоційного та описового компонента.

Формувальний етап експериментального дослідження був спрямований на активне розв'язання проблеми розвитку умінь переказувати художні тексти у старших дошкільників. Якщо констатувальний етап дозволив виявити рівень сформованості мовленнєвих умінь та виділити проблемні зони, то формувальний етап мав на меті систематично та цілеспрямовано підвищити рівень мовленнєвої компетентності дітей.

Особливу увагу приділяли наочному моделюванню, яке виступало ефективним дидактичним засобом для розвитку змістового, структурно-діяльнісного та емоційно-комунікативного компонентів переказу. Використання ілюстрацій, карток, фігурок персонажів та схем сюжетної лінії дозволяло дітям орієнтуватися у послідовності подій, відтворювати характер героїв і передавати емоційний стан персонажів.

У рамках формувального етапу застосовувалися різноманітні завдання (див. додаток А, додаток Б), адаптовані до вікових особливостей дітей і

художніх творів, таких як оповідання В. Сухомлинського «Сонце і сонечко», казки «Колобок», «Ріпка» та твори Л. Костенко. Завдання були спрямовані розвиток логічної послідовності та структурованості переказу; формування точного й виразного використання лексичних і граматичних засобів; підвищення емоційної виразності та комунікативної активності дітей; стимулювання творчого мислення та самостійності у мовленнєвій діяльності.

Приклади завдань з художніми текстами для формувального етапу:

Моделювання послідовності подій.

Твір: В. Сухомлинський «Сонце і сонечко».

Завдання:

- Дітям пропонуються картки з подіями оповідання (сонечко виходить із-за хмар, засвітило, зігріло землю). Завдання – розташувати їх у правильному порядку та скласти усний переказ.

- Попросити переказати події у зворотному порядку, щоб тренувати пам'ять і логіку.

Відтворення образів персонажів.

Твір: В. Сухомлинський «Як зайчик вчився ділитися».

Завдання:

- Діти обирають фігурки зайчика та інших героїв і моделюють їх дії. Потім складають переказ, акцентуючи на характері та вчинках героїв.

- Придумати, що б зробив герой далі – творчий елемент.

Складання сюжетних схем.

Твір: Л. Костенко «Маленька лисиця».

Завдання:

- Діти створюють схему основних подій: лисиця шукає друзів, знаходить їх, допомагає і т. д., а потім переказують твір за схемою.

- Групова робота: діти разом будують схему, потім по черзі переказують епізоди.

Емоційне моделювання.

Твір: В. Сухомлинський «Сонце і сонечко».

Завдання:

- Діти позначають емоції героїв смайликами або кольоровими картками: сонечко радіє, земля зігріта. Потім переказують твір з акцентом на емоції.

- Кожна дитина грає певного персонажа, передаючи його настрій.

Переказ за серією картинок.

Твір: Казка «Колобок».

Завдання:

- Дітям даються картинки з ключовими епізодами (Колобок скотився з печі, зустріч із зайцем, вовком, лисицею). Завдання – скласти зв'язний переказ.

- Зменшення кількості картинок – дитина поступово відтворює події з пам'яті.

Ігрові завдання «Що було далі?».

Твір: В. Сухомлинський «Як хлопчик допоміг пташці».

Завдання:

- Діти після переказу пропонують власне продовження епізоду.

- «Ланцюжок переказів» – кожна дитина додає новий епізод, тренуючи логіку та послідовність.

Використання наочного розподілу ролей.

Твір: Казка «Ріпка».

Завдання:

- Діти грають героїв (дід, баба, онук, собака) і проговорюють свої дії. Потім складають переказ від імені персонажа.

- Знімання короткого відео переказу для спільного аналізу правильності та виразності.

Міні-проєкти «Мій власний сюжет».

Твір: В. Сухомлинський «Сонце і сонечко».

Завдання:

- Діти отримують набори картинок і фігурок, створюють власну версію сюжету (наприклад, що трапилося після кінця оповідання) та складають переказ.

- Проводять міні-виставу з моделюванням дій персонажів.

Контрольний етап дослідження проводився після завершення формувального (експериментального) етапу та був спрямований на перевірку ефективності застосованих методів формування умінь переказувати художні твори. Основною метою цього етапу було порівняння результатів між експериментальною та контрольною групами та оцінка динаміки розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Методика проведення:

- Використовувалася та ж діагностична методика «Переказ художнього твору», що й на констатувальному та формувальному етапах, з тим самим твором або аналогічними короткими художніми текстами (наприклад, В. Сухомлинський «Сонце і сонечко», казки Л. Костенко, українські народні казки).

- Діти пропонувалися слухати текст двічі, після чого виконували усний переказ за стандартними інструкціями.

- Перекази оцінювалися за тими самими критеріями: змістовий – точність і повнота відтворення подій; структурно-діяльнісним – передача дій персонажів та логічності сюжету; емоційно-комунікативний – передача емоцій та активність мовлення.

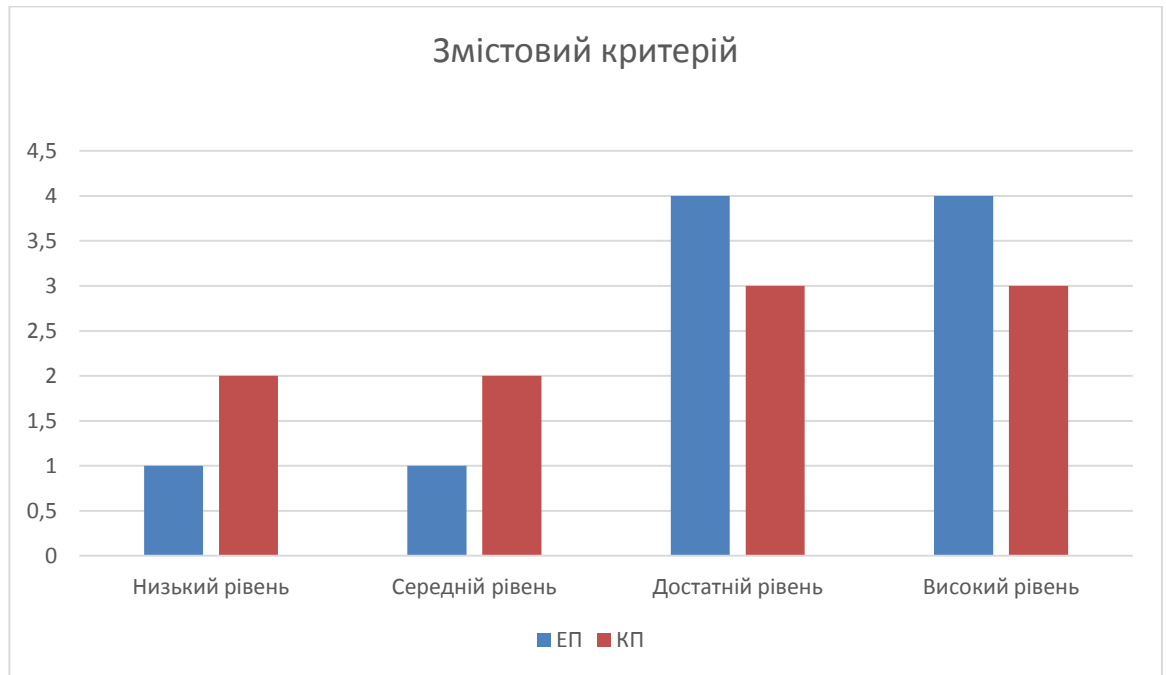
Завдання контрольного етапу:

- Визначити рівень сформованості умінь переказувати у дітей після проведеного формувального впливу.

- Порівняти результати експериментальної та контрольної груп.

- Виявити динаміку розвитку мовленнєвої компетентності за трьома критеріями переказу.

Результати контрольного етапу відображено в діаграмах 2.4, 2.5, 2.6.

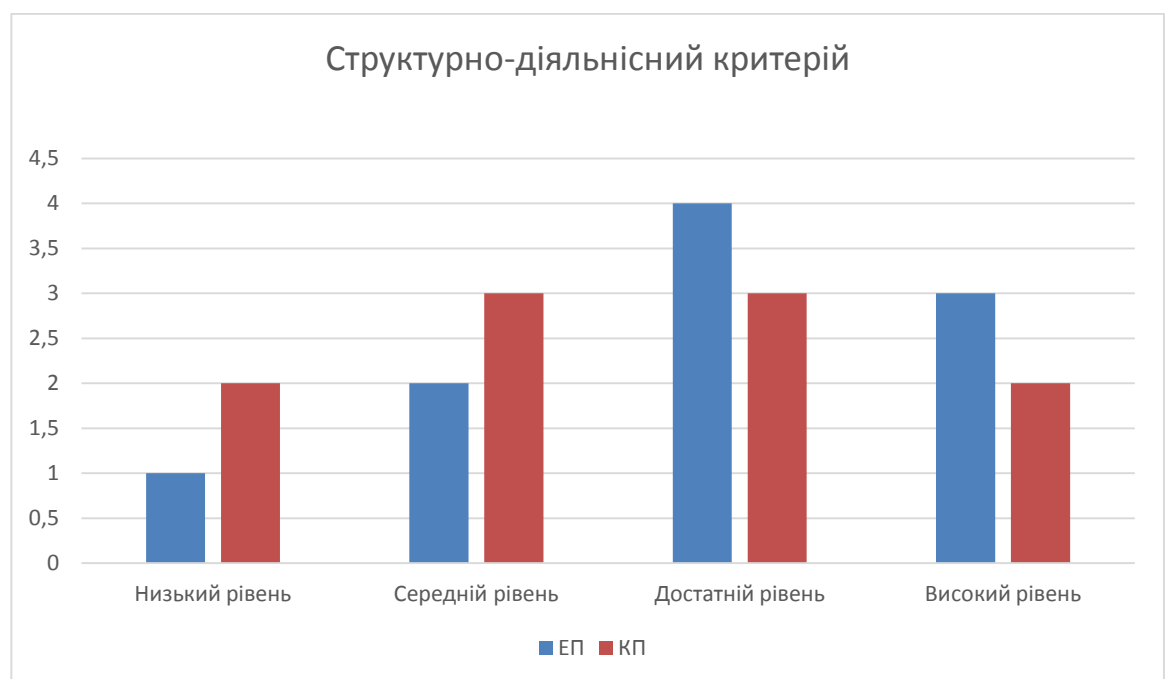

Діаграма 2.4. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за змістовим критерієм на контрольну етапі

Діаграма 2.4 відображає порівняння рівнів сформованості уміння переказувати художні тексти у дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі дослідження. В експериментальній групі більшість дітей досягли достатнього та високого рівня за змістовим критерієм. Контрольна група демонструє переважно низький та середній рівні, що свідчить про відсутність цілеспрямованого формувального впливу. За змістовим критерієм на контрольному етапі експерименту покращення проявилось у таких аспектах: повнота відтворення подій твору (діти експериментальної групи стали більш детально передавати основні події оповідання або казки; зменшилася кількість пропусків ключових фактів та дій персонажів); логічна послідовність переказу (діти чіткіше дотримувалися хронології подій; переказ став більш структурованим: від зав'язки через кульмінацію до розв'язки); використання точних і тематично відповідних слів (діти почали застосовувати більш точні лексичні одиниці для передачі змісту, наприклад, замість «заплакало сонечко» – «засіяло сонце»); виділення

головного і другорядного (діти навчилися відокремлювати основні події від другорядних, що дозволило уникати хаотичного переказування); зв'язність і цілісність змісту (перекази стали цілісними: діти передавали зміст оповідання як завершену історію, а не окремі епізоди).

Таким чином, покращення за змістовим критерієм відображає зростання когнітивної та мовленнєвої компетентності дітей, зокрема здатності виділяти головне, логічно структурувати переказ і точно передавати події художнього твору.

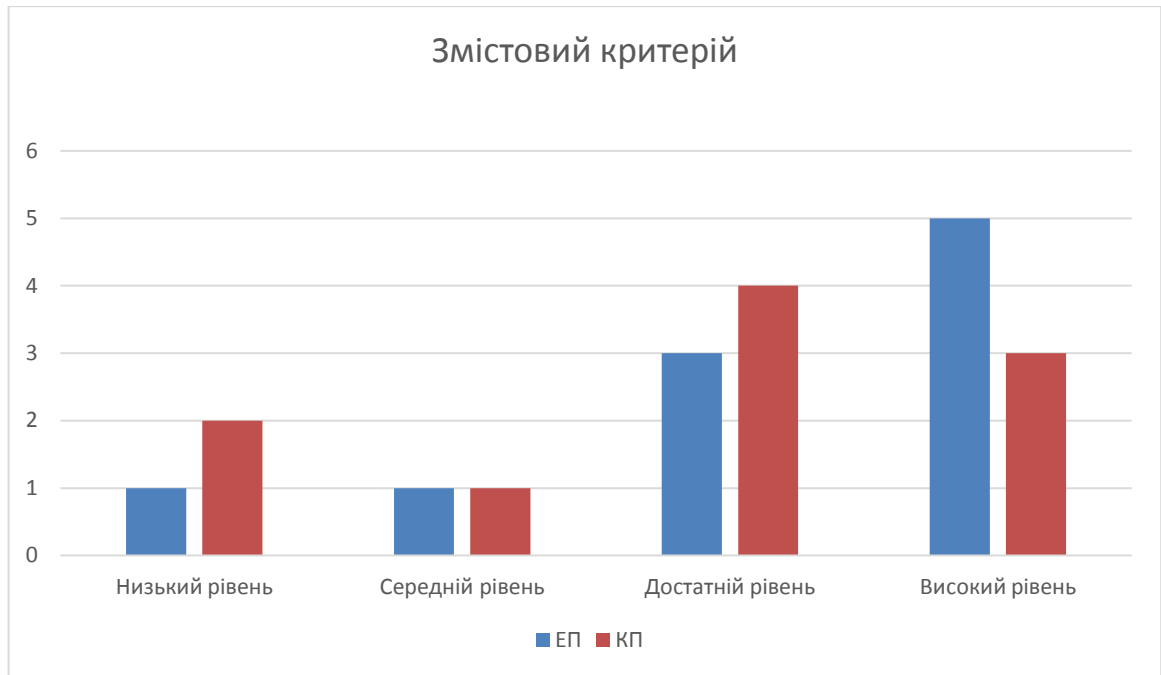

Діаграма 2.5. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за структурно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі

Діаграма 2.5 відображає розподіл дітей експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості здатності до переказування художніх творів з урахуванням структурно-діяльнісного критерію. Цей критерій оцінює здатність дітей відтворювати послідовність дій персонажів, логіку розвитку подій і правильне моделювання сюжету. З аналізу діаграми

помітно, що в експериментальній групі більшість дітей досягли достатнього та високого рівня, що свідчить про здатність відтворювати дії персонажів у логічній послідовності та правильно моделювати сюжет за допомогою наочного матеріалу (картки, фігурки). Контрольна група переважно залишилася на низькому та середньому рівнях, що вказує на обмежену структурування переказу і часті порушення логічної послідовності подій. В експериментальній групі спостерігається помітна динаміка порівняно з констатувальним етапом: діти краще організовують сюжетні дії, виділяють головні епізоди та правильно відтворюють послідовність подій. Частка дітей із високим рівнем у експериментальній групі значно перевищує аналогічний показник у контрольній групі, що підтверджує ефективність використання формульованої методики з наочним моделюванням.

За структурно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту у дітей експериментальної групи покращилися такі аспекти, як логічна послідовність дій персонажів (діти стали чіткіше відтворювати порядок подій у сюжеті, менше порушували хронологію), виділення головних та другорядних дій (діти навчилися визначати ключові дії персонажів і не відволікатися на другорядні деталі), організація переказу за структурою (переказ став більш цілісним і структурованим: зав'язка → розвиток подій → кульмінація → розв'язка), моделювання дій персонажів (діти активніше використовували картки, фігурки та схеми для наочного відтворення дій персонажів), зв'язність та цілісність сюжету (перекази стали послідовними, логічними і легкими для сприйняття слухачами).

Діаграма 2.6. Рівні сформованості здатності до переказування старших дошкільників за емоційно-комунікативним критерієм на контрольному етапі

Діаграма 2.6 ілюструє розподіл дітей експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості здатності до переказування художніх творів з урахуванням емоційно-комунікативного критерію. Цей критерій оцінює здатність дітей передавати емоції персонажів, використовувати інтонацію та міміку, підтримувати активну комунікацію під час переказу. В експериментальній групі значна частка дітей досягла достатнього та високого рівня, демонструючи виразне, емоційно забарвлене мовлення та здатність включати емоційні реакції персонажів у переказ.

Діти активно використовували інтонаційні засоби, міміку та жести, що робило перекази більш живими і переконливими. Контрольна група переважно залишилася на низькому та середньому рівнях, при цьому перекази були більш монотонними, зі слабким емоційним забарвленням та обмеженим використанням комунікативних засобів. В експериментальній групі також спостерігалася покращена взаємодія з аудиторією: діти більш активно

залучали слухачів, реагували на запитання та уточнення, що свідчить про розвиток комунікативної компетентності.

Отже, результати контрольного етапу експерименту свідчать про позитивну динаміку розвитку здатності старших дошкільників до переказування художніх творів у дітей експериментальної групи. За змістовим критерієм покращилася повнота та точність відтворення подій, логічна послідовність переказу, виділення головного та другорядного, використання точних слів і зв'язність сюжету. За структурно-діяльнісним критерієм діти стали краще відтворювати дії персонажів, організовувати сюжет за логічною структурою та використовувати наочні матеріали для моделювання дій. За емоційно-комунікативним критерієм спостерігалось зростання активності у мовленні, емоційної виразності, інтонаційного забарвлення та здатності взаємодіяти з аудиторією.

ВИСНОВКИ

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку залишається однією з ключових проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Мовленнєве спілкування є формою діяльності, яку дитина опановує з раннього віку і яка дозволяє їй пізнавати навколишній світ у його цілісності та багатогранності.

Мовленнєва діяльність відіграє ключову роль у розвитку інтелектуальних та особистісних якостей дитини, сприяючи формуванню самосвідомості, соціальної компетентності та здатності до продуктивної взаємодії з оточенням.

Мовлення у цьому контексті розглядається як цілісна система вербальної комунікації, що забезпечує передачу думок, почуттів і намірів, а також виступає засобом пізнання навколишнього світу. Мовлення охоплює всі види мовленнєвої діяльності – слухання, говоріння, читання та письмо – і водночас слугує інструментом формування когнітивних, емоційних та соціальних компетентностей дитини. У дошкільному віці мовлення є не лише засобом комунікації, а й механізмом розвитку мислення, самовираження, уяви та творчих здібностей, що закладає фундамент для подальшого навчання та соціалізації.

Зв'язне мовлення – це здатність дитини будувати логічно послідовні висловлювання, що відображають її думки, переживання та спостереження про навколишній світ. У дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) спостерігається значне удосконалення цієї форми мовлення: вони вчаться пов'язувати окремі слова у речення, а речення – у тексти різного типу (розповідь, опис, пояснення). Особливістю зв'язного мовлення дошкільників є тісний зв'язок із мисленням, уявою та емоційною сферою дитини.

Розвиток мовлення у старших дошкільників характеризується збагаченням словникового запасу; удосконаленням граматичної будови мовлення; формуванням зв'язних висловлювань; становленням внутрішнього мовлення.

Цей процес є ключовим показником готовності дитини до шкільного навчання й демонструє рівень сформованості її мислення та комунікативної компетентності.

Одним із найефективніших засобів розвитку мовлення є переказ – особливий вид мовленнєвої діяльності, що поєднує розуміння, осмислення та відтворення змісту тексту. Через переказ художніх творів дитина опановує навички побудови власного висловлювання, вчиться творчо та активно наслідувати текст, що стимулює мовленнєву діяльність. Використання художніх творів сприяє розвитку лексичної, граматичної та синтаксичної сторін мовлення, а також формуванню зв'язного та логічного мовлення.

У дошкільній освіті метод *наочного моделювання* є ефективним засобом навчання, що дозволяє забезпечити успішне засвоєння знань про властивості, ознаки та взаємозв'язки предметів і явищ навколишнього світу. Наочне моделювання допомагає представити мовні явища у вигляді схем, картинок, ілюстрацій, макетів або спеціальних дидактичних матеріалів, що покращує:

- засвоєння лексики (картки, піктограми, ілюстрації);
- формування граматичних уявлень (схеми речень та послідовностей дій);
- розвиток мовленнєвої діяльності та логіки висловлювань;
- стимулювання мислення, пам'яті та уваги;
- індивідуальний підхід до рівня розвитку кожної дитини;
- мотивацію до активного мовленнєвого спілкування.

Експериментальне дослідження відбувалося на базі Тернопільського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №5 Тернопільської міської ради за участю 20 дітей старшого дошкільного віку. Групу було поділено на експериментальну підгрупу (10 дітей) та контрольну підгрупу (10 дітей).

Результати контрольного етапу експерименту свідчать про позитивну динаміку розвитку здатності старших дошкільників до переказування художніх творів у дітей експериментальної групи:

- *Змістовий критерій*: покращилася повнота та точність відтворення подій, логічна послідовність переказу, виділення головного та другорядного, використання точних слів і зв'язність сюжету.

- *Структурно-діяльнісний критерій*: діти стали краще відтворювати дії персонажів, організовувати сюжет за логічною структурою та ефективно використовувати наочні матеріали для моделювання дій.

- *Емоційно-комунікативний критерій*: спостерігалось зростання активності у мовленні, емоційної виразності, інтонаційного забарвлення та здатності взаємодіяти з аудиторією.

Отже, застосування методу наочного моделювання та систематичних завдань у формуальному етапі експерименту підтвердило ефективність такого лінгводидактичного засобу для розвитку мовленнєвої компетентності старших дошкільників і може бути рекомендоване для практичного використання у дошкільній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амікіна Д. Е. Розвиток мовленнєвих здібностей дошкільників у різному соціокультурному оточенні: дис... канд. психологічних наук: спец. 19.00.07. Київ, 2011. 205 с.
2. Амікіна Д.Е. Розвиток мовленнєвих здібностей дошкільників у різному соціокультурному оточенні: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук: спец. 19.00.07. К., 2011. 205 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: [bazovyy.komponent doshkillya.pdf](http://bazovyy.komponent.doshkillya.pdf).
4. Білан О.І. Вчимо розповідати за ілюстраціями. *Дошкільне виховання*. 2005. № 1. С. 12–14.
5. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О.В. Низковської. 256 с.
6. Білан О.І. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої ілюстрації. *Дошкільна освіта*. 2003. №1. С. 24–29.
7. Біла І М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. *Практична психологія і соціальна робота*. 2014. № 1. С. 4–8.
8. Білан О. Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку. Львів: Проман, 2007. 64 с.
9. Білаш О.Н. Мнемотехніка в роботі з дітьми дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2015. № 23. С. 12–15.
10. Богущ А М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика: монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2002. 216 с.
11. Богущ А.М. Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення. Запоріжжя, 2011. 120 с.
12. Богущ А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія /А.М. Богущ. -К.: Вид. Дім «Слово», 2004. 376 с.

13. Богуш А.М. Розвиток мовленнєвої особистості дитини в полікультурному середовищі: теоретичний аспект. URL: [Bogush.pdf](#).
14. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, О.В. Саприкіна. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 408 с.
15. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.
16. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Організація художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Київ : Слово, 2006. 82 с.
17. Боровик Л.О. технологія наочного моделювання як засіб розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. Молодий вчений. 2021. № 4 (92), квітень. С. 35–40.
18. Брєлова А. Формуємо зв'язне мовлення. *Дошкільне виховання*. 2004. №4. С. 15–17.
19. Варзацька Л. Особистісно зорієнтоване навчання української мови в старшій школі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. №50. С. 47–56.
20. Використання піктограм у роботі з дошкільниками / Використання піктограм в мовному розвитку і розвиток розумових процесів у роботі з дітьми дошкільного віку. URL: <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/>.
21. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. №1. С. 7–9.
22. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетенції старших дошкільників. Київ : Світич, 2009. 128с.
23. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.

24. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? *Дошкільне виховання*. 2006. №9. С. 19–20.
25. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ, 2005. 200 с.
26. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому просторі. *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15–19.
27. Глухів В.П. Формування зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із загальним мовним недорозвиненням. *Дошкільне виховання*. 2004. № 6. С. 6.
28. Горелова А. Формуємо зв'язне мовлення. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 15–17.
29. Зайченко Н. Картина запрошує до розмови. Використання методу багатоканальної діяльності в роботі з дітьми. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 20–22.
30. Захарченко В. Мовленнєве спілкування у грі. *Дошкільне виховання*. 2018. №12. С. 6–7.
31. «Зерно любові»: програма духовно-морального виховання дітей / О. Шиян, О. Франкевич, Н. Патуляк, Г. Іванців, Л. Зеленко, Л. Цюпа, А. Казіброда. Львів : ДНЗ Львівське ВПУ ІКТ, 2018. 61 с.
32. Зінченко В.М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу. *Дошкільна освіта*. 2004. №1. С. 15–17.
33. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи / авт.-упоряд. М.Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків : Вид-во Ранок, 2012. 176 с.
34. Ємець А.А., Коваленко О.М. Навчаємо дітей переказувати : Основа, 2013. 111 с.
35. Єщенко Т.А. Роль тексту і дискурсу у формуванні професійного мовлення студентів технічних спеціальностей. *Наукові праці Вищого навчального закладу Донецький національний технічний університет. Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія*. 2013. №. 1. С. 215–221.

36. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
37. Каплуновська О. Коли, чому та як навчати грамоти дошкільнят *Дошкільне виховання*. 2016. № 10. С. 8–11.
38. Кондратенко Р.В. Діагностичний супровід виховання старших дошкільників : навч.-метод. посіб. / за заг.ред. В.Ф.Олійник. Кривий Ріг : КП, 2015. 224 с.
39. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкілька. Київ : Стилос, 2000. 336 с.
40. Копилова О.В., Ткаченко В.М. Використання символів у роботі з дошкільниками. Харків : Вид-во «Ранок», 2009. 56 с.
41. Коршенко Н. Запам'ятовуємо сюжет казки-зв'язки за допомогою мнемотаблиць. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 4. С. 39–44.
42. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. шк., 1989. 203 с.
43. Крутій К.Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєвопасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. С. 262–289.
44. Крутій К. Л. Навчання дітей української мови: теорія і практика. Запоріжжя: ТОВ ЛПС ЛТД, 2000. 130 с.
45. Крутій К. Л., Кулинич О. П., Погрібняк Н. В. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей середнього дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. С. 85–96.
46. Лохвицька Л. В. Програма з основ здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку «Про себе треба знати, про себе треба дбати». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 120 с.
47. Луцан Н.І. Лінгводидактичні проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта*. 2004. № 4 (6). С. 9–14.

48. Луцан Н.І. Розвиток мовлення в ігровій діяльності дошкільників *Обрії. Науково-педагогічний журнал*. 2004. №2(19). С. 97–100.
49. Мельничайко В.Я. Шляхи підвищення ефективності навчання рідної мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. №. 1. С. 3–10.
50. Овсянікова К.В. Методи і прийоми розвитку мовлення дошкільників. *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації* : матеріали II Всеукр.наук.-практ. конф., за заг.ред.Ковшар О.В., Суятинової К.Є. Кривий Ріг : КДПУ, 2019. С. 402–407.
51. Омеляненко А. Розповіді-роздуми за моделями. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 8–11.
52. Пентилюк М.І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики* : збірн. статей. Київ : Ленвіт, 2011. С. 80–84.
53. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. Київ : Грайлик, 1999. 200 с.
54. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : науково-методичний посібник. Житомир, 2013. 175 с.
55. Полєвікова О.Б., Овсянікова К.В. Обґрунтування ефективності використання методу наочного моделювання в мовленнєвому розвитку дошкільника. *The 6th International scientificandpractical conference “Fundamental and applie dresearch in the modern world”* (January 20–22). BoSciencePublisher, Boston, USA, 2021. P. 709–714.
56. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
57. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В.А. Воронов, К.В. Ковальчук, Н.В.

Піканова, О.Д. Рейпольська, С.О. Сисоєва, К.Ю. Станкевич. Київ : ФОП В.Б. Ференець, 2021. 130 с.

58. Психологія мовлення і психолінгвістика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В.; За заг. ред. Л.О.Калмикової. Київ : Переяслав Хмельницький педагогічний інститут, 2008. 245 с.

59. Стецюк І. І. Метод наочного моделювання в роботі з дітьми із ЗНМ. Логопед. Харків : Вид. група «Основа», 2012. № 3. С. 13–23.

60. Ткаченко Т.А. Використання схем при складанні описових розповідей. *Дошкільне виховання*. 1990. №10. С. 16–21.

61. Чепурний Г., Черешнюк О. Мнемотехніка – технологія ефективного засвоєння інформації. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 4. С. 31–35.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конспект заняття

Тема: Розвиток уміння переказувати художній твір за допомогою наочного моделювання

Вік: старші дошкільники (5–6 років)

Тривалість: 25–30 хвилин

Мета:

- Розвивати навички зв'язного мовлення та логічної послідовності.
- Формувати уміння відтворювати зміст твору.
- Розвивати емоційну виразність і комунікативну активність дітей.
- Розвивати творче мислення та мовленнєву самостійність.

Обладнання: картки або ілюстрації ключових епізодів твору; фігурки персонажів (герої оповідання, тварини); дошка або аркуші для складання сюжетних схем; смайлики або кольорові картки для позначення емоцій героїв.

Хід заняття

1. Організаційний момент (2–3 хв.)

- Привітання з дітьми, налаштування на роботу.
- Коротка бесіда про важливість розповідей і переказів.
- Повідомлення теми та мети заняття.

2. Актуалізація знань (3–5 хв)

- Обговорення відомих дітям казок або оповідань.
- Питання для стимулювання пам'яті: «Що траплялося з героями?», «Які події ви пам'ятаєте?»

3. Вивчення та моделювання сюжету (10–12 хв)

Читання або слухання твору (наприклад, В. Сухомлинський «Сонце і сонечко») повільно, двічі.

Наочне моделювання:

- Діти розташовують картки з подіями у правильній послідовності.
- Розставляють фігурки персонажів відповідно до сюжету.

- Використовують смайлики/картки для позначення емоцій героїв.

4. Переказ твору (5–7 хв)

- Діти складають усний переказ за моделлю.
- Вчитель допомагає за потреби, ставлячи уточнювальні запитання.
- Заохочення до використання емоційної інтонації та описових слів.

5. Рефлексія та обговорення (3–5 хв)

- Обговорення: «Що сподобалося у творі?», «Які події були найцікавішими?»
- Діти оцінюють свій переказ і переказ однокласників, відмічають емоції та послідовність подій.

6. Підсумок заняття (1–2 хв)

- Підведення підсумків: що вдалося зробити, чого навчилися.
- Домашнє завдання або рекомендація: скласти переказ іншого короткого твору, використовуючи ілюстрації або фігурки.

Очікувані результати:

- Діти вміють самостійно відтворювати події твору, дотримуючись логічної послідовності.
- Використовують точні та виразні слова.
- Передають емоційний стан персонажів.
- Показують активність та зацікавленість у мовленнєвій діяльності.
- Розвивають творче мислення, пропонуючи власні варіанти продовження сюжету.

**Перелік вебресурсів з текстами для переказування та корисними
порадами для вихователя**

1. https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky?utm_source=chatgpt.com
2. https://mala.storinka.org/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9.html?utm_source=chatgpt.com
3. https://xn--80aaukc.xn--j1amh/tag_opovidannja.html?utm_source=chatgpt.com
4. <https://mala.storinka.org/>
5. <https://www.kazkolandija.com/>
6. https://kidstime.org.ua/#google_vignette